

T. C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GATT'IN TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Berrin GÖZSEÇEN

ESKİŞEHİR - 1989

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

İ Ç İ N D E K İ L E R

<u>T A B L O L A R</u>	VII
<u>K I S A L T M A L A R</u>	VIII
<u>G İ R İ Ş</u>	1

B i r i n c i B ö l ü m

G A T T ' I N T A N I T I M I

<u>I. GATT HAKKINDA GENEL AÇIKLAMALAR</u>	3
A. GATT'IN TARİHÇESİ	3
B. GATT'IN AMAÇLARI	5
C. GATT'IN ÖNEMİ	6
D. GATT'IN TEMEL İLKELERİ	8
<u>1. Ayırım Yapmama İlkesi</u>	8
<u>2. Karşılıklılık İlkesi</u>	9
<u>3. Korumacılığın Azaltılması İlkesi</u>	10
a. Tarifeler Yoluyla Korumacılık	10
b. Tarifeler Dışındaki Kısıtlamaların Kaldırılması	11

4. <u>Ticarette Dirüstlük İlkesi</u>	12
5. <u>Gözetim İlkesi</u>	12
E. <u>GATT İLKELERİNDEKİ İSTİSNAİ DURUMLAR</u>	13
1. <u>Bölgesel Ticaret (Ekonomik Birlik)</u>	
<u>Anlaşmaları</u>	13
a. AET	15
b. EFTA	16
c. LAFTA	16
2. <u>Uluslararası Tekstil Ticareti Anlaşması</u>	
<u>(MFA)</u>	17
a. Pamuklu Tekstil Ticareti Anlaşması	
<u>(1961-1973)</u>	17
b. MFA I (1974-1978)	18
c. MFA II (1978-1981)	18
d. MFA III (1982-1986)	19
e. MFA IV (1986-1991)	19
3. <u>Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GSP).</u>	20
F. <u>GATT'İN ÇALIŞMA DÜZENİ VE ÜYELİK</u>	21
<u>II. GATT'İN ÇOK TARAFLI TİCARİ MÜZAKERELERİ</u>	24
A. <u>MÜZAKERELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ</u>	24
B. <u>MÜZAKERELERİN ÖNEMİ</u>	26
C. <u>MÜZAKERELERİN SONUÇLARI</u>	26
1. <u>Kennedy Round Müzakere Sonuçları</u>	27
2. <u>Tokyo Round Müzakere Sonuçları</u>	27
3. <u>Uruguay Round Müzakereleri ve Bugüne</u>	
<u>Kadarki Ulaşılan Sonuçlar</u>	28
4. <u>Çok Taraflı Ticari Müzakerelerinde</u>	
<u>Elde Edilen Genel Sonuçlar</u>	30

<u>III. DÜNYA TİCARETİ VE GATT İLİŞKİSİ</u>	31
A. ULUSLARARASI TİCARETTEKİ HAKSIZ TİCARİ REKABET UYGULAMALARI	31
<u>1. Subvansiyonlar (Devlet Yardımı)- Telafi Edici Vergiler</u>	31
<u>2. Damping-Antidamping Vergisi</u>	32
<u>3. Soruşturma</u>	34
B. DÜNYADAKİ EKONOMİK ORTAMIN ÖZELLİKLERİ VE KORUMACILIK EĞİLİMİ	34
<u>1. Sanayileşmiş Ülkelerde Korumacılık Eğilimi</u>	35
<u>2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Korumacılık Eğilimi</u>	36
a. Gelişmekte Olan Ükelere İlişkin GATT Düzenlemeleri	37
b. GATT Dışında Gelişmekte Olan Ükelere İlişkin Düzenlemeler ve UNCTAD	38
C. GATT'IN GÜÇLENDİRİLMESİ AMACINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR	40

İ k i n c i B ö l ü m

T Ü R K İ Y E - G A T T İ L İ Ş K İ S İ

<u>I. TÜRKİYE-GATT İLİŞKİSİNİN TARİHÇESİ</u>	42
A. TÜRKİYE'NİN GATT'A KATILMASI	42
B. TÜRKİYE'NİN GATT'A KATILMA AMACI	43
C. TÜRKİYE'NİN GATT'A KATILMASI İLE SAĞLADIĞI VE TANIDIĞI TAVİZLER	44

<u>II. GATT İLKELERİNDEKİ İSTİSNAİ DURUMLAR VE</u>	
<u>TÜRKİYE'NİN İLİŞKİSİ</u>	47
A. TÜRKİYE-AET İLİŞKİSİ	47
B. TÜRKİYE-MFA İLİŞKİSİ	48
C. TÜRKİYE-GSP İLİŞKİSİ	51
<u>III. ÇOK TARAFLI TİCARİ MÜZAKERELERDE TÜRKİYE'NİN</u>	
<u>TUTUMU</u>	52
A. KENNEDY VE TOKYO ROUND MÜZAKERELERİ	53
B. URUGUAY ROUND MÜZAKERELERİ	54
<u>1. Tarifeler</u>	54
<u>2. Tarife Dışı Engeller</u>	55
<u>3. Doğal Kaynaklı Ürünler</u>	56
<u>4. Tekstil ve Giyim Eşyası</u>	57
<u>5. Tarım</u>	58
<u>6. Korunma Önlemleri</u>	59
<u>7. Sahte Mallar Dahil Fikri Mülkiyet</u>	
<u>Hakları</u>	60
<u>8. Çok Taraflı Ticari Müzakereler Anlaşma</u>	
<u>ve Düzenlemeleri (Kodlar)</u>	61
a. Subvansiyon Kodu	61
b. Antidamping Kodu	62
c. Gümrük Değerlendirme Kodu	63
d. Ticarete Teknik Engeller (Standart-	
lar) Kodu	63
<u>9. Ticarete Bağımlı Yatırım Tedbirleri</u> ..	64
<u>10. Hizmet Ticareti</u>	64
<u>IV. TÜRKİYE'DE HAKSIZ TİCARİ REKABET UYGULAMALARI.</u>	65
A. DAMPING	65
B. SUBVANSİYON	66

<u>V. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE</u>	
<u>GATT İLE UYUMU</u>	68
A. TÜRKİYE'DEKİ KORUMACILIK TEDBİRLERİ	70
<u>1. İthalattaki Korumacılık Tedbirleri</u>	70
<u>2. İhracattaki Korumacılık Tedbirleri</u>	72
B. TÜRKİYE'DEKİ İHRACAT TEŞVİKLERİ	74
<u>S O N U Ç</u>	80
<u>Y A R A R L A N I L A N K A Y N A K L A R</u>	i-iii
<u>E K L E R (1-3)</u>	iv-viii

T A B L O L A R

<u>No</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1	1940-1960 Yılları Arasındaki İhracat ve İthalat Değerleri (Milyon £)	45
2	Libere ve Misaadeye Tabi İthalatın Toplam İthalat İçindeki Payı ..	72
3	Vergi İadesinin İhracat İçindeki Payı	76
4	Toplam İhracat Teşvikleri	77
5	Toplam Teşviklerin İhracat İçindeki Payı	78

K I S A L T M A L A R

- ABD : Amerika Birleşik Devletleri
- AET : Avrupa Ekonomik Topluluğu
(European Economic Community)
- APA (EMA) : Avrupa Para Anlaşması
(European Monetary Agreement)
- DFİF : Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu
- EFTA : Avrupa Serbest Ticaret Birliği
(European Free Trade Association)
- GATT : Ticaret ve Tarifeler Genel Anlaşması
(General Agreement For Trade and Tariffs)
- GSP : Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
(Generalized System of Preferences)
- IMF : Uluslararası Para Fonu
(International Monetary Fund)
- ITC : Uluslararası Ticaret Komisyonu
(International Trade Commission)
- ITO : Uluslararası Ticaret Organizasyonu
(International Trade Organization)
- KKDF : Kaynak Kullanım Destekleme Fonu
- LAFTA : Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği
(Latin American Free Trade Association)

- MFA : Çok Elyaflı Tekstil Anlaşması
(Multifibre Agreement)
- OECD : Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
(Organization For Economic Cooperation and
Development)
- OPEC : Petrol İhracatçısı Ülkeler Örgütü
(Organization of Petroleum Exporting Countries)
- TSE : Türk Standartları Enstitüsü
- UNCTAD : Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
(United Nations Conference on Trade and
Development)
- UNIDO : Birleşmiş Milletler Sanayi Geliştirme Örgütü
(United Nations Industrial Development
Organization)
- WIPO : Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı
(World Idea Possession Organization)

G İ R İ Ő

II. Dünya Savaşı sonrasında, özellikle 1950 yıllarındaki artan ticaret ile birlikte, tüketim malı talebinin ve yatırım isteğinin hızla artması, ekonomik gelişmeyi harekete geçirmede en önemli faktörlerden biri olmuştur. Söz konusu olumlu koşullar altında, 1930 yıllarındaki korumacılığa bir tepki olarak dış ticareti liberalleştirme girişimleri ortaya çıkmıştır.

Liberal uluslararası ekonomik sistemin temelleri Dünya Bankası, IMF ve ITO'nun kurulmasının kararlaştırıldığı Bretton Woods Konferansı ile atılmıştır. Bu kuruluşlar birlikte, Avrupa'nın yeniden inşası, istikrarlı uluslararası para ilişkileri ile açık ve düzenli işleyen bir ticaret sisteminin sağlanmasına ve dünya ticaretinin geniş ve çok taraflı esaslara doğru geliştirilmesine yöneliktir.

ITO'nun yerine geçici bir süre için GATT kurulmuştur ve bu kuruluş ayırım gözetmeyen, karşılıklı hak ve sorumluluklara dayalı bir uluslararası ticaret için düzenlemeler getirmiştir.

GATT temel ilke olarak, liberal uluslararası ticareti öngörmekte ve tarife dışı kısıtlamalara karşı çıkmaktadır. Kısıtlamalar, yerli üretimin ve ulusal mali kaynakların korunmasının gerektiği ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalan ülkelerin ödemeler dengesini düzeltmeleri gerektiğinde uygulanmaktadır.

GATT, ithalata getirdikleri gümrük vergilerini asgari düzeyde tutmak için ülkeleri teşvik etmektedir. Fakat GATT üyesi bir ülke, ithalattan zarar gören endüstrisini korumak için önlem alabilir. Diğer yandan bazı sektörlerde gittikçe büyüyen oranlarda yapılan ikili ticari düzenlemeler, çok yönlü bir ticaret sisteminin etkinliği üzerinde kuşku doğurmaktadır.

Tarihinin büyük bir bölümünde GATT, büyük pazar ekonomilerinin hakimiyeti altında kalmıştır. 1970'li yıllarda yapılan Tokyo Round'u esas olarak, ABD, AET ve Japonya arasında üçlü görüşmeler niteliğinde idi. Söz konusu bu ülkeler, dünyanın üç büyük ticaret ülkesi olarak GATT içerisinde birleşmiş gibidirler, ancak bunların tek yapılılığı giderek azalmıştır.

Bugün dünya ticaretinin büyük bir bölümü, evrensel nitelikte kurallar içeren GATT tarafından belirlenmektedir.

Genel Anlaşma, uluslararası ticari işbirliğinde tek belge olmamakla beraber, ticareti yönlendiren ve anlaşmayı imzalayan ülkeler tarafından kabul edilen hak ve yükümlülüklere dayalı olarak dünya çapında geçerli kurallar sistemini getirmiştir.

B i r i n c i B ö l ü m

G A T T ' I N T A N I T I M I

I. GATT HAKKINDA GENEL AÇIKLAMALAR

A. GATT'IN TARİHÇESİ

Dünya ticareti; ekonomik gelişmenin olumlu olduğu dönemlerde dış ticaretin serbestleştirilmesi yönünde, buhran dönemlerinde ise korumacılığa ağırlık veren yönde gelişmiştir.

1929-1930 yıllarında geçirilen iktisadi buhran sonucu ülkeler ithalatlarını yüksek tarifeler ve miktar kısıtlamaları ile, sermaye çıkışlarını da döviz kontrolü sistemi ile korumaya çalışmışlardır. Ekonomik durgunluğun ortaya çıktığı fiyat düşmeleri, bir süre sonra gümrük vergilerinin arttırmalarını etkisiz kılarak, miktar kısıtlamalarını korumanın tek aracı haline getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artan tüketim malı talebi ve yatırım isteği hızlı ekonomik kalkınmayı harekete geçirmiştir. ABD'nin savaştan en güçlü devlet olarak çıkması

ve iki dünya savaşı arasında dar piyasalara bölünmüş dünya piyasalarını, uluslararası düzeyde ve uluslararası ekonomik kuruluşlar çerçevesinde yeniden kurma görevini üstlenmesi, dış ticaretin liberalleştirilmesini hızlandırmıştır.

1944 yılında Bretton Woods Konferansı'nı (1) düzenlemiş olan batılı sanayileşmiş ülkeler, 1947'de Havana'da ITO'nun kuruluşunu öngören Havana Anlaşması'nı imzalamışlardır. Bu anlaşma ticarete ayırım gözetmeme ve tarife indirim politikalarına dayanmaktaydı. Havana Anlaşması dış ticaretteki kota uygulamalarının kaldırılmasına yönelik Amerikan serbest ticaret felsefesinin, bu doğrultuda sonraki adımlar için ilk temel örneği olmaktadır.

ITO'nun kuruluş amacı; uluslararası ticaretin yürütülmesine ilişkin genel ilkelerin ortaya konması ve bu ilkeler temelinde uygulanacak politikalara ilişkin önerilerin belirlenmesiydi.

ITO'nun uygulama hükümlerinin milli politika kararlarının özerkliğine müdahale edecek hedefleri kapsamaması, gerekli ülke çoğunluğunun elde edilememesi ve korumacılığın sürdürülmesinde yararı olan sanayileşmiş ülkelerin ve örgütlü üretici grupların ITO'nun kuruluşunu engellemeleri sonucu, ITO'nun statüsü onaylanmamıştır.

ITO onaylanıncaya kadarki boşluğu doldurmak üzere, geçici bir anlaşma olarak GATT imzalanmıştır. GATT, 30 Ekim 1947'de 23 ülke tarafından imzalanmış ve 10 Ocak 1948 tari-

(1) Bkz.: Cem ALPAR-Tüba ONGUN, Dış Ticaret Ansiklopedik Sözlük, Türkiye Dış Ticaret Derneği, Ankara, 1987, s.34.

hinde yürürlüğe girerek, uluslararası ticaret için üzerinde genel görüş birliğine varılmış kuralları belirleyen, tek uluslararası araç ve bir çeşit örgütleyici organ olmuştur.

Günümüzde GATT üyesi ülkelerin (Akit Taraflar) sayısı 95'e yükselmiş olup, bir ülke şartlı olarak, diğer 29 ülkede GATT kurallarını fiilen (defacto) uygulamaktadırlar (bkz. Ek-1).

Genel hatlarıyla ITO'nun kuruluş yasası taslağına dayanan ve başlangıçta ikinci derecede bir kurum olarak düşünülen GATT, ticaretin serbestleştirilmesinin hızlandırılması amacı ile ve asgari kurumsal düzenleme ile imzalanmıştır. Kararlaştırılan bir süre sonunda, görevlerin ITO tarafından yürütüleceğine ilişkin başlangıçtaki görüşler gerçekleşmemiştir.

B. GATT'IN AMAÇLARI

Özünde bir ticaret anlaşması olan GATT'ın çok yanlı olması ve kurallarının uygulanabilmesi için çoğu kez ülkeler arasında "ortak hareket"in gerekmesi, anlaşmaya "Uluslararası bir kuruluş" niteliği kazandırmaktadır. Oysa anlaşma metninde, GATT'ın bir örgüt olduğuna ve GATT'a üyelik kavramına ilişkin herhangi bir hüküm yoktur (2).

GATT'ın temel amaçları; dünya ticaretini serbestleştirmek ve daha sağlam temellere oturtmak, böylece dünya nüfusunun refahının arttırılması, tam çalışmanın sağlanması ile işsizliğin mümkün olduğunca yok edilmesi, dünya kaynak-

(2) Cem ALPAR, Gelişme Yolundaki Ülkeler ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Ankara, 1988, s.176.

larından tam yararlanmanın sağlanması, üretimi ve mal ticaretini daha da geliştirerek ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkıda bulunmaktadır.

GATT'ın amaçları 1947 yılında Genel Anlaşma (3) hazırlanırken tesbit edilmiştir. GATT'ın üzerinde en çok durduğu noktalar ise; uluslararası ticaretin geliştirilmesi ve ticaretin liberalleştirilmesi açısından ticaret engellerinin kaldırılması ve son yıllarda fazlaca önem kazanan gelişmekte olan ülkelerin ticareti konularıdır.

Dünya ticaret hacminin yaklaşık 4/5'ini elinde tutan 95 ülke tarafından imzalanan GATT, bir kurallar topluluğu olduğu gibi, ticari problemlerin çözümlenebilmesi ve dünya ticaretinin geliştirilmesi amacı ile ülkelerin tartışabildikleri bir forum niteliğindedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana çok gelişen dünya ticaret hacmi, GATT'ın devam eden bu iki yönlü fonksiyonunun sonucudur.

C. GATT'IN ÖNEMİ

GATT'ın yüklendiği görevi yürüten başka bir organizasyon yoktur. Çünkü GATT, dünya ticaretinde ülkeleri bazı kurallara uymaya zorlayan uluslararası bir anlaşmadır.

GATT, savaş sonrası dünya ticaretini geliştirmek ve o yıllarda dünya ekonomisini etkileyen ve zararlı hale gelmiş olan Büyük Ekonomik Depresyona uğrayan ülkelerin "dilen-ci komşundan sakın" politikalarına (4) son vermek için, nelerin yapılabileceğinin belirlenmesini kapsıyordu.

(3) GATT'ın anlaşma metnine Genel Anlaşma denilmektedir.

(4) Bkz.: İlker PARASIZ, Para, Banka ve Finansal Piyasalar, B.3, Bursa, 1985, s.437.

GATT, hiç bir zaman tek başına ayakta duran bir örgüt olarak da düşünülmemiştir. Çünkü çok kapsamlı bir uluslararası örgüt olan ITO'nun bir parçası olarak algılanmış, IMF ve Dünya Bankası ile üçlü oluşturularak, savaş sonrası ekonomik düzeni gözlemleyen bir organizasyon olarak ele alınmıştır.

GATT kurallarının esnek olma özelliği uygun çözümlerin ortaya çıkmasında temel teşkil etmektedir, ancak sistemin ayrılmaz parçası olan bu özelliğini bazı ülkeler kendilerine göre yorumlayarak, anlaşma kurallarını istismar etmektedirler. Diğer bazı ülkeler de, anlaşma hükümlerinde yer almayan önlemler sayesinde ticari avantajlar elde etmeye çalışmaktadırlar.

Rekabeti ortadan kaldıran ticaret engellerinin ve diğer önlemlerin azaltılması, ticari anlaşmazlıkların uzlaştırılması ve uluslararası ticari ilişkiler oluşturulması ile uğraşan bir kuruluş olan GATT, aynı zamanda da en büyük ticari bilgi hazinesidir.

GATT'ın önemine ilişkin sayılan bu özelliklerinin yanında, en belirgin bir diğer özelliği de; tarihte ilk defa olmak üzere çeşitli ülkelerin uluslararası ticarete adil bir takım esaslar kabul etmeleri ve ticaret engellerinin kaldırılmasında müzakereler yoluyla ortak olarak çalışmış bulunmalarındır. Gerçekleştirilen bu ortak çalışma, bölgesel düzeyde kalmayıp uluslararası bir ölçüdedir.

GATT, üyelerinin 2/3'ünü teşkil eden gelişmekte olan ülkelerin ticaret problemlerine ve ihtiyaçlarına giderek daha fazla önem vermiştir. Gelişmekte olan GATT üyesi ülkeler,

yıllardan beri GATT kurallarını esnek olarak uygulama hakkına sahiptirler. Bu nedenle 1965 yılında Genel Anlaşmaya ticaret ve kalkınma konularına ilişkin kurallar eklenmiş ve bu ülkelerin ticari çıkarları müzakerelerin önemli bir konusunu oluşturmuştur.

D. GATT'IN TEMEL İLKELERİ

GATT, uluslararası ticarete kaydedilen gelişmelere bağlı olarak zaman içerisinde değişikliklere uğramıştır. Fakat kuruluşundan beri ticari ilişkilerdeki GATT kurallarının yapısını belirleyen bir kaç temel ilke ve kurala dayanır.

1. Ayırım Yapmama İlkesi

Anlaşmayı imzalayan her ülke diğer akit taraflara "en çok kayırılan ülke kuralını" şarta bağlı olmaksızın ve hemen uygulamayı başka bir ifade ile, akit taraflar herhangi bir ülkeye tanıdığı ticari ayrıcalıkların tamamından diğer ülkeleri de yararlandırmayı taahhüt etmektedir.

Ayırım yapmama kuralı, iki ya da daha çok sayıda ülke arasında imzalanan ticari anlaşmalarda yer alan ve söz konusu ülkeleri birbirlerine karşı tarife ayrımcılığından koruyan ve tam bir eşitlik esasına dayanan kuraldır. Bu kurala göre; hiç bir ülke, bir başkasına özel ticari avantaj sağlayacak ayırım yapamaz ve özel ticari ödümler veremez. Bütün ülkeler eşittir ve ticaret kısıtlamalarının azaltılması yolundaki gelişmelerden hepsi eşit şekilde yararlanır.

Ayırım yapmama kuralının uygulaması, uluslararası mübadelelerin politik veya ekonomik güce göre değil, fiyat rekabetine ve mukayeseli üstünlüğe göre yapılmasını sağlar.

Bu sayede ticaret ayırım yapılmaksızın yürütülür ve ticaret yapan küçük ülkelerin çıkarları korunmuş olur.

Bazı ülkelerin ithalata miktar kısıtlamaları getirdikleri durumlarda bu kural bozulmaktadır. Bunun önlenmesi ise; GATT üyesi ülkelerin bu kurala uymalarının zorunlu olması ile veya belirlenen koşullar altında ülkelerin ticarette birbirlerine ne kadar ayırım yapabileceklerinin sınırlarının belirlenmesi ve buna uyulması ile sağlanabilir.

GATT bu temel kurala Bölgesel Bütünleşmeleri (Serbest Ticaret Bölgeleri ve Gümrük Birlikleri) ve GSP'yi istisna olarak kabul etmiştir.

Bu kuralın eskiden ilk uygulanış şekli koşullu olmasına rağmen, günümüzde koşulsuz biçimi uygulanmaktadır (5). Çünkü milletler Cemiyeti, bu kuralın genel ve koşulsuz uygulanabilmesi için bütün ihtimalleri kapsamasına ve herhangi bir açık kapı bırakılmamasına büyük bir önem göstermiştir (6).

2. Karşılıklılık İlkesi

En çok kayırılan ülke kuralı, diğer bir ifade ile ayırım yapmama ilkesi karşılıklılık tekniği ile güçlendirilmiştir. Özellikle GATT'a katılma sırasında veya GATT çerçevesindeki ticaret müzakerelerinde karşılıklı avantajlar tanınması esas olmaktadır.

(5) En çok kayırılan ülke kuralının tarihçesi ile ilgili bilgi için bkz.: Ekrem CİMİLLİ, "En Çok Kayırılan Ülke Kuralı", ESADER, C.XV, S.2 (1979), s.144.

(6) CİMİLLİ, s.145.

Karşılıklılık ilkesi, gelişmekte olan ülkeler lehine olarak belirgin biçimde değişikliğe uğramış ve gelişmekte olan ülkeler, ticaret müzakerelerinde gelişmiş ülkelere kalkınma ihtiyaçları ile bağdaşmayan tavizler vermek durumunda kaldıkları zaman karşılıklılık ilkesini tam olarak uygulama yükümlülüğü dışında bırakılmışlardır.

3. Korumacılığın Azaltılması İlkesi

İthalatta korumacılığın azaltılması;

- i) Miktar kısıtlamaları ile diğer tarife dışı engellerin kaldırılması,
- ii) Gümrük vergilerinin indirilmesi ve konsolidasyonu, diğer bir ifade ile bu vergilerin azami hadlerinin GATT'a bağlanması koşuluyla gerçekleştirilmelidir.

a. Tarifeler Yoluyla Korumacılık

GATT, yerli sanayinin korunmasının gerektiği durumlarda yalnız gümrük vergilerini korumacılığın aracı olarak kabul etmekte ve diğer ticari önlemlerin kullanılmaması gereğini ortaya koymaktadır.

Tarifeler yoluyla korumacılık ilkesinin başlıca amacı da; korumacılık önlemlerin boyutlarına belli bir sınır getirerek açığa çıkarmaktır. GATT çerçevesinde yapılan tarife müzakereleri ile, bu vergilerin de önemli ölçüde azaltılması için çaba harcanmaktadır.

Genel Anlaşma gereğince; yalnız gümrük tarifelerinde indirim değil, konsolidasyon yani vergilerin uzun vadede dondurulması ilkesini de öngörmektedir.

Dış ödemelerde önemli güçlüklerin ortaya çıkması ve dış ödeme sorunlarının ağırlaşması durumunda, GATT'ın miktar kısıtlamalarına başvurulmasını kabul etmesi bu ilkenin istisnasıdır. Fakat bu istisnanın uygulanması belli bir amaçla sınırlandırılmıştır. Bu sınırlama, ödemeler dengesindeki güçlükler ortadan kalktığıında kısıtlamaların da kaldırılması gereğidir. Bu istisnai durum GATT'da, kalkınma çabaları ve döviz rezervleri üzerinde aşırı baskılar yaratan gelişmekte olan ülkeler lehine, biraz daha genişletilmiştir.

b. Tarifeler Dışındaki Kısıtlamaların Kaldırılması

GATT, uluslararası liberal ticaret açısından tarife dışındaki kısıtlamaların uygulanmasını yasaklamıştır. Bu kısıtlamalardan biri olan miktar kısıtlamaları (kotalar) ülkeler tarafından çok yaygın bir şekilde kullanılmaları ve belki de uluslararası ticaretteki tek engel olduğu döneme rastlaması nedeniyle GATT tarafından bu konuya daha önem verilmiştir (7).

Tarife dışı kısıtlamalar günümüzde daha az yaygın olmakla beraber, özellikle gelişmekte olan ülkelerin tarım, tekstil, çelik gibi ihraç ürünlerini etkilemektedir. Son yıllarda ödemeler dengesi güçlüğü içinde bulunan ülkeler, miktar kısıtlamaları yerine ithalat üzerinden ek fon ve teminat alınması yoluna gitmektedirler.

GATT çerçevesinde belirlenen tarife dışı kısıtlamalar Ek-2'de gösterilmiştir (bkz. Ek-2).

(7) "Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması", GATT UNCTAD ve Birleşmiş Milletler Şubesi Raporu, Ankara, Kasım 1987, s.3.

4. Ticarete Dürüstlük İlkesi

Uluslararası ticarete dürüstlük, Genel Anlaşmanın bir diğer ilkesini oluşturmaktadır. Ulusal üretim dallarının zarar görmesi halinde GATT kuralları, ithalatçı ülkelere dumpingi durduracak ve subvansiyonları etkisiz kılacak önlemleri almak imkanını vermektedir. Sanayileşmiş ülkelerin sınai ürünlerde subvansiyona başvurmamaları konusunda anlaşma sağlanmıştır. Fakat dünya ticaretinde adil bir paydan daha fazla pay alınmaması koşuluyla, işlenmemiş tarım ürünlerinde ve diğer ana maddelerde subvansiyonlara izin verilmiştir (8).

5. Gözetim İlkesi

Gözetim konusundaki hükümler, Genel Anlaşmanın hukuki çerçevesinin önemli bir unsurunu teşkil etmekte olup, tüm ticari önlemlerin resmen ilan edilmesini ve bunlardan bazılarının GATT'a bildirilmesini gerekli kılmaktadır.

GATT'a taraf her ülke, diğer bir taraf ülkenin davranışından dolayı, kendisi için Genel Anlaşmadan kaynaklanan avantajlarının kaybolduğu veya engellendiği sonucuna varması halinde diğer taraf ülke ile müzakerelerde bulunmak durumundadır.

Gözetimle ilgili hükümler, anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması esasları ve usulleri ile tanımlanmıştır. İki-
li müzakerelerle sorun çözümlenemezse, tarafsız üç veya beş uzmandan oluşan özel bir grup; anlaşmazlığın fiili ve hukuki

(8) "Sekizinci Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri (Uruguay Round)" Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Raporu, Ankara, Mayıs 1988, s.3.

unsurlarını incelemek, GATT'ın devamlı organı niteliğindeki Temsilciler Konseyi'ne gözlem ve tavsiyelerini sunmakla görevlendirilmektedir. Tavsiyelerden sonuç alınmaması halinde Konsey, zarar gören tarafın ticari tavizlerini geri çekmek veya GATT kurallarını uygulamamak suretiyle karşı tedbir almasına izin verebilmektedir.

Ortaya çıkan anlaşmazlıklar içinde en büyük problem, tarım sektöründeki devlet yardımları konusundaki iddialar da ortaya çıkmıştır. Çünkü bu konudaki GATT kuralları oldukça hafif ve zorlayıcı olmayan niteliktedir.

E. GATT İLKELERİNDEKİ İSTİSNAİ DURUMLAR

GATT üyesi ülkeler; özel, ekonomik ve ticari anlaşmanın gereği olarak, temel ilkelere ters düşen uygulamalarını yasallaştırmak için GATT'a başvurarak onayını alırlar. Gelişmekte olan ülkeler bu onay ile sanayi malları üzerine yeni kısıtlamalar koyabilmekte veya önceden konulmuş olanları devam ettirebilmektedirler.

GATT'ın temel ilkelerinden istisnai durumlarda yapılabilecek sapmalardan bazı önemli olanları şunlardır:

1. Bölgesel Ticaret (Ekonomik Birlik) Anlaşmaları

GATT, dünya ticaretini bütün ülkeleri kapsayan bir çerçeve içerisinde liberalleştirmeyi amaçlarken, sorunu daha bölgesel doğrultuda çözümlenmeye çalışan başka bir gelişme vardır. Bu gelişme Bölgesel Ticaret (Economic Union) hareketleridir.

GATT, ülkeler arasındaki liberal ticarete yönelik gruplaşmaların önemine değinmekte ve "en fazla kayırlanan ülke"

kuralına istisna olarak, fakat söz konusu düzenlemelerin grup içindeki ticareti arttırmaması ve dış dünya ile aralarında bir engel teşkil edilmemesi gibi kriterlere bağlı olmak koşuluyla, bu çeşit gruplaşmaları uygun görmektedir.

Ülkelerin Bölgesel Ticaret'e yönelmelerinin başlıca nedeni; dış ticaretteki liberalleşmenin ortaya çıkaracağı avantajlardan azami ölçüde yararlanarak birliğe dahil üyelerin refahını arttırmaktır. Bu da dış ticaret hacminin artırılması ile mümkündür.

GATT, Bölgesel Ticaret anlaşmalarını geçici olarak kabul ettiğinden, birliğe üye ülkeler bölgesel ticaretin sürelerini plan ve programlarla belirleyeceklerdir. Bu süre, gelişmiş ülkelerarası birleşmelerde kısa olduğu halde, farklı gelişme düzeyindeki ekonomiler arası birleşmelerde uzun olabilmektedir.

Bölgesel Ticaret düzenlemeleri (9) ile meydana getirilen gruplar Gümrük Birliği veya Serbest Ticaret Bölgeleri'ne dönüşebilir. Her iki gruplaşmada da (10) grup üyelerinin diğer ülkelerle ticaretini etkileyecek vergi ve kurallar, birliğin kurulmasından önce uygulananlardan daha kısıtlayıcı olamaz.

(9) Ekz.: Şener BÜYÜKTAŞKIN, Uluslararası Ticarete GATT Düzeni, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Ya.No.20/17, Ankara, 1983, s.49.

(10) Gümrük Birlikleri; aralarında gümrük ve diğer ticari engelleri kaldırmakta ve dışa karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulamaktadırlar. Serbest Ticaret Bölgeleri ise aralarında gümrük ve diğer engelleri kaldırmalarına rağmen birlik dışı ülkelere ayrı tarifeler uygulamakta özgürdürler. Ekz.: ALPAR, Dış ..., s.71.

Bölgesel Ticaret Anlaşmaları içinde günümüzde uygulananları aşağıda incelenecektir.

a. AET

AET, sanayi ürünlerindeki gümrük birliğinin, GATT kurallarına uygun şekilde sağlandığı ilk geniş kapsamlı ekonomik bütünleşmeye örnek olarak gösterilebilir.

AET, 1957 yılında Roma Anlaşması'nı imzalayan ülkeler tarafından oluşturulan bir ekonomik bütünleşmedir. AET'nin hedefi, Avrupa'nın ekonomik birliğidir.

Roma Anlaşması'nda AET'nin ana amaçları; üye ülkeler arasındaki mal, hizmet, sermaye ve emek hareketlerinde tüm kısıtlayıcı önlemleri kaldırmak, dış ticaret, tarım ve ulaştırma alanlarında ortak politikalar koordinasyonunu sağlamak, ekonomide rekabetçi işleyişin bozulmasını engellemek, ulusal politikaları birbirine yaklaştırmaktır.

AET ülkeleri, Topluluk içi ticarete tarife ve kotaların kaldırılmasında başarılı olurken, görünmez engeller olarak bilinen bürokratik-teknik kısıtlamaları kaldırmada aynı başarıya sağlayamamıştır. Fakat AET; bir çok bakımdan dünyanın en büyük birleşik ekonomik gücüdür. AET gayrisafi milli hasılası ve toplam ticaret hacmi, diğer gelişmiş ülkelerin herbirinden ileridedir. AET'nin dış ticaretinin % 50'den fazlası da topluluk içinde gerçekleşmektedir (11).

(11) ALPAR, Dış ..., s.21.

b. EFTA

Avrupa'da 1959 yılında oluşturulan EFTA ise, GATT kuralları kapsamındaki bir serbest mübadele bölgesinin ilk örneğini oluşturmaktadır.

EFTA üyeleri, kendi aralarındaki ticarete, ithalattan alınan vergileri, kotaları ve diğer kısıtlayıcı önlemleri kaldırmayı ve bunu on yıl içinde gerçekleştirmeyi kabul etmişlerdir. Bu hedefe belirlenen süre dolmadan önce, 1966 yılında varılmıştır.

Günümüzde EFTA içi ticarete; tarifeler, kotalar ve benzeri kısıtlayıcı önlemler yalnız bazı tarımsal ürünler açısından söz konusudur. AET'ye göre daha gevşek bir ekonomik bütünleşme hareketini temsil eden EFTA, üç üyesinin (12) AET'ye katılmasıyla eski önemini de kaybetmiştir.

c. LAFTA

1960 yılında oluşturulan LAFTA'da, birlik içi tarifelerde önemli indirimler sağlanmış, ortak gümrük tarifesinin oluşturulmasında ise önemli bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Üyelerden bir kaçı 1969 yılında Andean Paktı (13) adlı yeni bir gruba katılmak için LAFTA'dan ayrılmışlardır. LAFTA'nın diğer üyeleri ise 1981 yılında birliği tasfiye etme ve

(12) Danimarka ve İngiltere 1973 yılında, Portekiz ise 1985 yılında EFTA'dan çıkarak AET'ye katılmışlardır. Bkz.: "Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)", ESADER, C.III, S. (Şubat 1966), s.1-13.

(13) Andean Paktı 1969 yılında 5 Latin Amerika ülkesinin kurduğu bir gümrük birliğidir. Bkz.: ALPAR, Dış ..., s.14.

onun yerine Latin Amerika Bitünleşme (Entegrasyon) Birliği adını taşıyan yeni bir kuruluş yaratma kararı almışlardır. Kısaca ALADI olarak anılan bu yeni birlikte, üyeler arası ticarete tarifelerin indirilmesi ilke olarak kabul edilmiş, ancak bunun her sanayi dalının temelinde gerçekleşmesi tasarlanmıştır.

2. Uluslararası Tekstil Ticareti Anlaşması (MFA)

GATT'ın temel ilkelerinden sanayileşmiş ülkelerin çıkarlarına hizmet etmek için verilmiş en önemli taviz, tekstil ticaretine kısıtlamalar getiren ve sanayileşmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere yaptıkları tekstil ithalatını sınırlandıran MFA'dır. MFA'nın hükümlerine dayanarak, sanayileşmiş ülkeler tekstil sektörlerinin zor durumda kaldığını ileri sürmekte ve geliştirmekte olan ülkelerin tekstil ihracatına tarife dışı kısıtlamalar getirebilmektedir.

MFA'nın tarihsel gelişimi aşağıda incelenmiştir.

a. Pamuklu Tekstil Ticareti Anlaşması (1961-1973)

GATT'ın temel amacı, klasik karşılaştırmalı üstünlükler kuralı gereğince dış ticaretin liberal bir şekilde gerçekleştirilmesi ise de GATT, sanayileşmiş ülkelerin geliştirmekte olan ihracatçı ülkelere karşı GATT ilkelerine ters düşen önlemler almalarını önleyememektedir.

Bu nedenle 1961 yılında ABD'nin isteği (14) üzerine

(14) 1935 yılında ABD, Japon tekstil ihracatına karşı ilk önlemini almıştır. Buna göre ABD ve Japonya arasında yapılan anlaşmaya göre; Japonya tek yanlı olarak ABD'ye yaptığı tekstil ihracatına sınırlama getirmeyi kabul etmiştir. Bkz. "Tekstilde Korumacılık MFA (1986)", DIŞ TICARETTE DURUM, (Mayıs, Haziran 1988), s.20.

pamuk ithal ve ihracı ile yakından ilgili ülkeler arasında, pamuklu ticaretin düzenli bir şekilde geliştirilmesi için ilk kısa dönemli Pamuklu Tekstil Anlaşması (STA) imzalanmıştır (15). STA'yı 1962 yılında uzun dönemli Pamuklu Tekstil Anlaşması izlemiştir.

b. MFA I (1974-1978)

1973 yılında tekstil ihracatçısı ülkeler, yeni bir tekstil anlaşması yapılması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Neden olarak da, tekstil sektörüne getirilen yeni teknolojiler, bu sektörde emek/sermaye yapısını önemli ölçüde etkilemiş, dolayısıyla bu sektörden gelen ağır baskılar sanayileşmiş batılı ülkeleri, ithalatlarını kısıtlamaya yöneltmiştir.

MFA I anlaşmasında gelişmekte olan ülkelerin tekstil ihracatları için kotalar saptanmış ve bunların yılda asgari % 6 oranında büyümesi öngörülmüştür.

c. MFA II (1978-1981)

MFA I döneminde tekstil ürünleri ithalatı, % 21 oranında artan İngiltere ve Fransa, daha sıkı korumacı tedbirler alınmasını talep etmişlerdir. Özellikle 1975 yılından sonra sanayileşmiş batılı ülkelerde ortaya çıkan iflaslar, durgunluk ve işsizlik bu ülkelerin MFA'ya dayanarak tekstil ithalatlarındaki korumacı eğilimleri arttırmış ve II. MFA'nın imzalanmasına neden olmuştur.

(15) GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Hakkında Genel Anlaşma), İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul, 1964, s.25.

d. MFA III (1982-1986)

Alınan korumacı önlemler sonucu, gelişmiş ülke piyasalarında tekstil-konfeksiyon fiyatları yükselmiştir. Fiyat artışları, bilhassa emeğin en yoğun olduğu ürünlerde en yüksek düzeye ulaşmaktadır. Bu nedenle 1982'de yapılan III. MFA anlaşması ile ABD "call" sistemini (16) yürürlüğe koymuştur.

e. MFA IV (1986-1991)

MFA'nın ithalatçı ülkeler lehine alabildiğince kullanılması, tekstil ihracatçısı olan gelişmekte olan ülkeleri kaygılandırmıştır. Çünkü tekstil ve konfeksiyon, gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları sanayi dallarından ve bilhassa en önemlilerinden birisidir. Bu nedenle tekstil ihracatçısı ülkeler MFA'nın yenilenmemesini, tekstil ticaretinin GATT kurallarına göre yürütülmesini savunmuşlardır.

IV. MFA'nın görüşmeleri sırasında ABD Kongresi'ne getirilen "Jenkins Tasarısı"nın, kabul edilme durumuna çok yaklaşması gelişmekte olan ülkeler üzerinde bir baskı unsuru oluşturmuş ve bu ülkelerin görüşmelerdeki pazarlık gücünü azaltmıştır (17).

(16) "Call" sistemine göre; daha önce anlaşmada belirtilmemiş yeni bir ürün için de miktar kasıtlaması yani koruma talep edilebilecektir.

(17) "Jenkins Tasarısı" büyük çoğunluğu Asya'da bulunan on üç ülkeden yapılan tekstil ithalatının önemli ölçüde kısılmasını öngörüyordu. Daha önce Kongre'den geçen, ancak Başkan'ın vetosuna uğrayan tasarı bu kez 2/3 çoğunluğu sağlayamamıştır. Bkz.: DIŞ TİCARETTE DURUM, s.22.

3. Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GSP)

Uluslararası ticarete geliştirmekte olan ülkelerin lehine olan diğer bir konu, 1968 yılında kabul edilen GSP'dir.

Geliştirmekte olan ülkelerdeki döviz sorunları, kitle- sel işsizlik ve buna bağlı olarak da söz konusu ülkelerin uluslararası işbölümü içinde yeterli paya sahip olamaması gibi sorunlar bu ülkelerin sanayi mamulleri ihracatına, sanayileşmiş ülkeler tarafından tek taraflı, ayırım gözetmeksizin ve belli sınırlar içinde tarife indirimi uygulamasını gündeme getirmiştir.

Sanayileşmiş ülkeler geliştirmekte olan ülkelere GSP ile tanıdıkları ayrıcalıkları, MFA ile geri aldıklarından, geliştirmekte olan ülkeleri çok taraflı ticaret sisteminin bir parçası yapmaktan çok, bu ülkeleri sistemin dışına çıkartmış olmaktadır (18).

GSP alacak ülkelerin seçiminde o ülkelerin; ekonomik koşulları, yerli sanayinin durumu, hükümetlerin ve özel sektörün müracaatları ve hatta siyasi durumları gözönünde bulundurulmaktadır. Preferans veren ülkeler (19) olarak, gelişmiş pazar ekonomisine sahip oldukları kabul edilen ülkeler yer almaktadır.

(18) Yavuz CANEVI, "GATT and the Uruguay Round", BUSINESS WORLD, Turkish National Committee of the International Chamber of Commerce, 1988, s.14.

(19) GSP veren ülkeler arasında; ABD, AET ülkeleri, Avusturya, Avustralya, Finlandiya, Japonya, Kanada, İsveç, İsviçre, Norveç ve Yeni Zelanda, Sosyalist ülkelerden de S.S.C.B. ve Yugoslavya, Bulgaristan, Çekoslavakya, Macaristan sayılabilir. Bu ülkelerden AET ülkeleri, Roma Anlaşması nedeni ile üye devletler arasında ortak bir şema uygulamaktadırlar. Bkz.: Deniz ÇAKIROĞLU, Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi (GSP), İGEME, C.I, Ankara, 1987, s.4.

Sanayileşmiş ülkelerde beliren ekonomik durgunluk ve ülkenin yerli sanayi sektörlerinin GSP statüsünde diğer yabancı ürünler karşısında kırılan rekabet gücü, dolayısıyla üretim kapasitelerinde görülen azalmalar, GSP ürünlerinin daraltılmasında önemli faktörlerdendir (20). GSP kapsamının daraltılmasında şu noktalar gözönünde bulundurulur:

- Rekabet ihtiyacı limitini aşmak (To exceed competitive Need Limits)

- Yeterlilik düzeyine ulaşmak (Graduation): Bu düzeyin belirlenmesinde ithal değeri çok düşük olan bazı maddeler "de minimis" kuralı gereğince GSP kapsamında kalmaya devam edebilir (21).

- Katma değer limiti (Value Added Limits)

- İdari eksiklikler (Administrative Reasons)

F. GATT'IN ÇALIŞMA DÜZENİ VE ÜYELİK

GATT'ın en yüksek organı olan "Akit Taraflar Kurulu" normal olarak yılda bir kez toplanmaktadır. GATT'da kararlar "consensus"la (22) alınmakta, ancak istisnai durumlarda oylamaya gidilebilmekte ve her Akit Taraf bir oya sahip bulunmaktadır.

(20) A.Fikri BAKIR, "Genel Preferanslar Sistemi, ABD Uygulaması ve Türkiye", BURSA EKONOMİ, S.49 (Kasım 1988), s.22.

(21) "de minimis" kuralı, çok az miktarda ihraç edilen ürünler için geçerlidir.

(22) "consensus"; Akit Tarafların kararları genel görüş birliği ile almalarıdır.

Akit Tarafların toplantıları dışında, "Temsilciler Konseyi" güncel ve acil konularda karar vermek üzere yılda yaklaşık dokuz kere toplanmaktadır.

Akit Tarafların, uluslararası ticaret sistemindeki gelişmeleri izlemelerine yardımcı olması amacı ile 1979 yılında sürekli bir organ olarak kurulan "18'ler Danışma Grubu" ile gelişmekte olan ülkelerin sorunlarına öncelik vermek için GATT'ın faaliyetlerinin izlenmesinden sorumlu "Ticaret ve Kalkınma Komitesi" dışında aşağıda belirtilen konuları incelemek üzere Komite ve Konseyler kurulmuştur.

- Ödemeler dengesinin korunmasına yönelik kısıtlama tedbirleri,
- Tekstil,
- Tarife tavizleri,
- Anti-damping uygulamaları,
- Gümrük değerlendirmeleri,
- Devlet alımları,
- Subvansiyonlar ve telafi edici vergiler,
- İthal lisansları,
- Ticarete teknik engeller,
- Sığır eti ticareti,
- Sivil havacılık,
- Bütçe, mali ve idari sorunlar.

Güncel konularla ilgili olarak, geçici "Çalışma Grupları" ile taraf ülkeler arasındaki anlaşmazlıkları araştırmak üzere "Paneller" kurulmaktadır. Ayrıca MFA'nın uygulanmasından doğan anlaşmazlıkların ele alındığı ve bu anlaşma çerçevesinde yapılan ikili tekstil anlaşmalarının incelendiği

"Tekstil Gözetim Organı" (23) bulunmaktadır.

Oy birliği ile alınan kararlarda, çoğunluk oyu ile ticaret politikalarını değiştirmeye zorlanan ölkeler GATT'a, kendi ölkelerinin oy kaybettiğini, oy birliği yönteminden kuşku duyanlar ise sistemin ölkelere beğenmedikleri kararlari dondurma (bloke etme) hakkı tanıdığını, bu durumun da hiç kimseyi memnun etmeyen anlaşmazlıklara yol açtığını ileri sürmüşlerdir. Fakat ölkeler, düşünce ve görüşler aleyhlerinde olduğu zaman buna karşı koyabilmektedirler (24). Ayrıca GATT'a katılma talebi, ölkelerin ekonomi politikalarında köklü değişiklikler yapılmasını gerektirebilir (25).

GATT'ın işleyişi devamlı olarak idari bir yapıyı gerektirdiğinden, teknik hizmetleri ve idari işlemleri yapmak için 1952 yılında "GATT Sekreteryası" oluşturulmuştur. Sekreterya anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulmasında, ticaret alanındaki gelişmeleri yakından izlemektedir. Gelişmekte olan ölkelerin GATT faaliyetlerinde daha etkin rol alabilmeleri için de o ölkelere, teknik yardım ve eğitim olanakları konularında yardımcı olmaktadır.

Genel Anlaşmayı yürüten GATT Teşkilatının masrafları, üye ölkelerin yaptıkları ödemelerle karşılanır ve üyele-

(23) Tekstil Gözetim Organı, MFA'yı imzalayan 43 ölkeden oluşmaktadır.

(24) "That Trade Winds May Blow Fair", THE ECONOMIST, 20 February 1988, s.80.

(25) Bu köklü değişiklikler; ithalat lisanslarından vazgeçme, gümrük tarifelerinde indirim, ihracatta devlet yardımlarını azaltmak sayılabilir, fakat bu değişiklikler çok fazla desteklenmiş yerli sanayi için şaşırtıcı olabilir.

rin yapacakları ödemeler, dünya ticareti içinde sahip oldukları paya göre tesbit edilir (26).

II. GATT'IN ÇOK TARAFLI TİCARİ MÜZAKERELERİ

A. MÜZAKERELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ticari müzakerelerin amacı ; korumacılığı azaltmak ve tüm ülkelerin yararına olarak dünya ticaretinde liberalizasyonu sağlamak, çok taraflı ticaret sistemini geliştirmek ve GATT'ın uluslararası ticaretin düzenlenmesindeki rolünü güçlendirmektir.

Bugüne kadar yedi kez çok taraflı müzakerelere gidilmiştir. Bu müzakereler tarih sırasına göre şöyle gerçekleşmiştir:

- Cenevre, 1947.
- Fransa-Annecy, 1949.
- İngiltere-Torguay, 1950-1951.
- İsviçre-Cenevre, 1955-1956.
- Cenevre-Dillon Round, 1960-1961.
- Cenevre-Kennedy Round, 1964-1967.
- Tokyo Round, 1973-1979.

Son olarak da, 1986 Eylül ayında Uruguay'ın Punto del Este'de, 4 yıl sürecek olan Uruguay Round'u olarak bilinen sekizinci round başlatılmıştır. "Roundlar" olarak bilinen çok taraflı müzakereler (27), başlangıçta tarife müzakereleri

(26) En büyük üyelik aidatı ödeyen ülke ABD'dir. Bkz.: "GATT", GENEL EKONOMİ ANSİKLOPEDİSİ, C.I, ?, 1988, s.80.

(27) Müzakereler hakkında bilgi için bkz.: BÜYÜKTAŞKIN, s.60.

şeklinde başlamıştır. Daha sonra Kennedy ve Tokyo Round olarak adlandırılan müzakerelerle, tarife müzakerelerinin dışında, tarife dışı tedbirler ve GATT kurallarının uygulanmasıyla ilgili sorunlar da müzakerelere konu olmuştur.

GATT sistemi, 1973-1979 tarihlerinde yapılan Tokyo Round müzakerelerinden sonra gelişmiştir. Bu müzakereler, gümrük tarifelerinin daha da indirilmesini ve özellikle Genel Anlaşma'nın bazı hükümlerine açıklık getirmek amacı ile anlaşmayı tamamlayan bir seri düzenleme veya Kod'ların kabul edilmesine imkan vermiştir (28).

Tokyo Round müzakerelerinin sonuçları ve özellikle bu müzakerelerde öngörülen gümrük vergileri indirimlerinin bir takvime bağlı olarak uygulanmaya konulması, uluslararası ticaret sistemine bir ölçüde canlılık getirmiştir. Fakat ulusal ekonomi politikalarında değişen şartlara uyum sağlanamaması, GATT içindeki çıkar gruplarının hükümetler üzerinde korumacı baskıları ve bu gelişmenin sonucu olarak GATT disiplininden uzaklaşmanın, büyük boyutlara ulaşması ile birlikte bu sistemin işleyişindeki yetersizlikler Akit Tarafları bu gidişi durdurmaya zorlamıştır (29).

1982 yılında Cenevre'de, Bakanlar düzeyinde yapılan toplantıda kabul edilen bir Bildiri ile; taraflar Genel Anlaşma çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmeyi, GATT sisteminin uygulanmasında birliği korumayı ve GATT'ın danışma ve müzakere yeri olarak kalmasını kararlaştırmışlardır.

(28) "Sekizinci ...", s.6.

(29) "Sekizinci ...", s.7.

Taraflar söz konusu Bildiri'de 1980'li yıllar için çalışma programını ve öncelikleri tesbit ederek, bazı konularda taahhütte bulunmuşlardır.

Bakanlar Bildirisi'ni izleyen dönemde, GATT disiplini dışında korumacılığın zayıflamasına neden olan gelişmeler, uluslararası ticari ilişkileri geliştirmek için yeniden çok taraflı ticaret müzakerelerine gidilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Müzakerelerin hedeflerini, konularını ve usullerini belirlemek için GATT üyesi ülkeler tarafından, 1985 yılı Kasım ayında bir Hazırlık Komitesi kurulmuştur.

B. MÜZAKERELERİN ÖNEMİ

GATT'a üye ülkelerin farklı gelişmişlik düzeyinde bulunmaları, ticaretle ilgili kuralların ülkeler tarafından sürekli kendi çıkarları açısından yorumlanması ve uygulanacak ilkelerin sürekli tartışılması, sonuçta bunların ortak noktalarının bulunarak uygulama alanına sokulması, sadece müzakereler ile mümkün olabilmektedir.

C. MÜZAKERELERİN SONUÇLARI

Yapılan müzakerelerden 1947-Cenevre müzakereleri, ilk GATT görüşmeleri olması açısından önemlidir. Fakat Uruguay Round'u dışında Kennedy ve Tokyo müzakereleri, sonuçları açısından diğerlerinden daha fazla önem taşımaktadır. Çünkü diğer müzakereler (30) tarife görüşmeleri dışına çıkamamıştır.

(30) Kennedy, Tokyo ve Uruguay müzakereleri dışında diğer müzakereler hakkında geniş bilgi için bkz.: BÜYÜKTAŞKIN, s.60.

1. Kennedy Round Müzakere Sonuçları

Kennedy Round'a kadar indirimler yalnız madde bazında ve iki taraflı olarak yapılırken, bu müzakerelerde, indirimlerin genel olarak ele alınması yani "Lineer İndirim" yöntemi (31) benimsenmiştir.

Kennedy Round'u ülkelerin ticaret politikalarının uzun vadeli amaçlarına ulaşma noktalarını birleştirmektedir. Bu amaçla GATT'ın çok taraflı ticaret sistemini, bütün ülkelerin çıkarlarına göre güçlendirmek mümkün olacaktır. Kennedy Round, savaş sonrasının ilk yıllarından itibaren başlayan yeniden kuruluş çalışmalarında yapılan bir ilerlemedir.

Söz konusu müzakerede öngörülen tarife indirimleri, belirlenen bir takvim çerçevesinde farklı ülke gruplarıncı aşamalı olarak uygulanmıştır. Sonuçta Kennedy Round'unun dünya ticaret üzerindeki olumlu etkisi beklenenin üzerinde olmuştur (32).

2. Tokyo Round Müzakere Sonuçları

1970 yıllarında ortaya çıkan olumsuz gelişmeler (33), hükümetleri koruyucu politikalara dönmeye zorlamıştır ve

(31) "Lineer İndirim" yöntemi, bazı istisnalar dışında tüm tarifelerin belirlenecek belli bir oranda indirilmesi yöntemidir. Bkz.: GATT, The Activities of GATT-1967/1968, Geneva, March 1969, s.47.

(32) GENEL EKONOMİ ANSİKLOPEDİSİ, s.325.

(33) Bu olumsuz gelişmeler; dünya çapındaki durgunluk, uluslararası para sisteminin çöküşü, enflasyon oranlarındaki büyük artışlar, enerji bunalımı, petrol fiyatlarının artma eğilimidir. Bkz.: S.T.ANJARIA (Çev.S.Rıdvan KARLUK), "Tokyo Round Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri", ESADER, C.XV, S.2 (Haziran 1979), s.170-174.

GATT kurallarının büyük ölçüde aksamasına neden olmuştur. Liberalleşmeyi engelleyen bu tür gelişmeler, dünya ticaretinin şeklini değiştirmiş dengesini bozmuştur ve Kennedy Round'da varılan sonuçların etkisini azaltarak uygulanamaz duruma getirmiştir. Bu nedenle bu müzakerenin esası, "yeni korumacılık" savaşını sona erdirmektir.

Tokyo Round'da belirlenen ve fiilen uygulanan tarifelerin, sanayileşmiş ülkelerde düşük olması, tarife indiriminin (34) etkisini de azaltmaktadır, dolayısıyla bu indirimin fiyatlara yansıyan oranı da düşük olmaktadır (35).

Tokyo Round müzakereleri, gümrük tarifelerinde bazı yeni düzeltmeler yapılması ve tarife dışı kısıtlamalara ışık tutan bir dizi ilkenin oluşturulması gibi sonuçlar doğurmuştur. Ancak tarife dışı kısıtlamalar, sanayileşmiş ülkelerde 1980 yılında kaydedilen ilerlemelere rağmen sürmektedir (36).

3. Uruguay Round Müzakereleri ve Bugüne Kadarki Ulaşılan Sonuçlar

Uruguay Round'u GATT için, "ya bu işi yap ya da vazgeç" anlamında kabul edilmektedir (37). Bu nedenle Akit Taraflar, çok taraflı ticaret sisteminin ve dolayısıyla GATT'in kritik bir dönemden geçtiğini ve bu durumun üst düzeyde poli-

(34) Tokyo Round'da saptanan tarife indirimleri Kennedy Round'da belirlenenin altındadır. Ekz.: GATT Activities-1980/1981, s.21.

(35) BÜYÜKTAŞKIN, s.79.

(36) CANEVİ, "GATT...", s.13.

(37) THE ECONOMİST, s.81.

tik kararlar alınmasını gerekli kıldığını kabul ettikleri için, 78 ülkenin katılımıyla bu Round yapılmıştır.

Tüm Akit Taraflar, GATT'ın temsil ettiği serbest, açık ve karşılıklı ticaret (38) sisteminden uzaklaşmış olmasının, dünya ticaretini güçlüklerle karşı karşıya bıraktığını ve bu gidişin durdurularak daha liberal, adil ve günün ihtiyaçlarına cevap verecek önlemlerin bir an önce alınması sonucuna varmışlardır.

Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı Uruguay Round'u denilen kararlar alınmıştır (39). Fakat bu kararların kapsamı, GATT'ın geleneksel gümrük tarifelerini indirme amaçlarını aşmaktadır. Çünkü bu müzakerelerde en büyük dikkat noktası, ticaret kurallarının yeniden kaleme alınması konusudur. Eğer müzakerelerde alınan kararların başarısızlığa uğraması durumunda, dünya ticaretinin daralacağı ve GATT'ın kendi varlığını tehdit edecek bir soruşturma konusu olabileceğidir.

Uruguay görüşmeleri çerçevesinde konuların ele alınmasını yürütmek üzere 14'ü mal ve 1'i hizmet ticaretiyle ilgili olarak aşağıda açıklanan Müzakere Grupları kurulmuştur.

- Tarifeler,
- Tarife dışı tedbirler,
- Doğal kaynaklı ürünler,
- Tekstil ve giyim eşyası,

(38) Her ne kadar bugün ağırlık verilen konu karşılıklı liberasyon ise de, tek taraflı olarak yapılan liberasyon uygulamaları da küçümsenmemelidir.

(39) Bu kararlar hakkında bilgi için bkz.: "GATT Negotiations Essential to Maintain Strong Multilateral Trading System", IMF SURVEY, 12 December 1988, s.386.

- Tarım,
- Tropikal ürünler,
- GATT hükümleri,
- Genel Anlaşma Kod ve düzenlemeleri,
- Korunma önlemleri
- Subvansiyonlar ve telafi edici vergiler,
- Fikri mülkiyet hakları ve sahte mallar,
- Ticaretle bağlantılı yatırım tedbirleri,
- Anlaşmazlıkların çözümü,
- GATT sisteminin işleyişi,
- Hizmet ticareti.

4. Çok Taraflı Ticari Müzakerelerinde Elde Edilen Genel Sonuçlar

GATT'ın kuruluşundan bu yana geçen 40 yıl içerisinde, çok uluslu ticaret konuları üzerinde gerek anlaşmalı gerekse tartışmalı olarak yürütülen müzakerelerde, dünya ticaretini önemli ölçüde olumlu etkileyen gelişmeler elde edilmiştir.

40 yaşını doldurmuş olan GATT'ın bazı orta yaşlılık krizleriyle karşı karşıya bulunmasına karşın ve bilhassa kuruluşundan beri ülkeler tarafından, yapılan her hareketin sonuçlarının şüphe ile beklenildiği bir ortamda GATT'ın şu başarılar elde ettiği söylenebilir:

- Sanayi kesiminde mamul mal ticareti 20 kat artmıştır. Bu artış sayesinde dünya ticareti, dünyadaki çıktı büyümesinden daha fazla genişlemiştir,

- Gelişmiş ülkelerdeki gümrük vergileri ortalaması 1947 yılında % 40 iken, bugün ortalama % 5 düzeyine kadar indirilmiştir.

- GATT üyelerinin sayısı 95 ülkeyi kapsayacak şekilde 4 kat artmıştır ve bu ülkeler dünya ticaretinin yaklaşık % 85'ini gerçekleştirmektedirler.

GATT'ın elde ettiği bu başarılarının yanında artan korumacılık önlemleri, ekonomik zorlukları da beraberinde getirmiştir. Dış ticarete görülen engellerin her geçen gün gittikçe artması, bu tür engellerin toplam etkisini daha da arttırmış ve gümrük vergilerinin indirilmesindeki yararlı etkilerini kısmen ortadan kaldırmıştır.

III. DÜNYA TİCARETİ VE GATT İLİŞKİSİ

A. ULUSLARARASI TİCARETTEKİ HAKSIZ TİCARİ REKABET UYGULAMALARI

Haksız rekabet karşısında ülkelerin, ekonomik güçleri, savunma güçleri ve sanayileri olumsuz etkilendiği için korumacı tedbirlere başvurulmaktadır. Bugün dış ticaret politikasına müdahale eden ülkeler daha çok, sanayileşmiş ülkelerdir. Çünkü haksız rekabet uygulamaları, güçlü olan ülkeleri bile etkilemektedir. Aşağıda bunlar ayrı ayrı incelenmiştir.

1. Subvansiyonlar (Devlet Yardımı)-Telafi Edici Vergiler

Bir ülkenin, ürettiği malın ihracatını arttırmak veya ithalatını azaltmak için söz konusu malın yerel üreticisine veya ihracatçısına dolaylı veya dolaysız teşvik amacıyla yardımda bulunması "subvansiyon" olarak tanımlanır. Doğrudan teşvik ve yardımlar daha çok parasal (nakdi) yardımlar olarak yapılır. Parasal yardımların en yaygın uygulama alanı tarım ve ihracat, uygulama biçimi de vergi iadesidir.

Damping, fiyatları kırarak sürüm alan açmayı hedef tutan bir uygulamadır ve bazen damping fiyatı üretim maliyetinin altında bile olabilmektedir. Talep elastikliği yüksek mallar, damping konusu olmaya daha müsaittir.

Damping uygulaması şu nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır: Bir malın yurt içinde sürüm imkanının kalmaması ve stok fazlasının oluşması, dış ülkelerde yeni pazarlar elde etme ve malı tanıtmaya düşüncesi, dış piyasalardaki rakiplerini geride bırakma çabası, bir savaş durumunda zorunlu malların ithalatını gerçekleştirmek amacıyla döviz geliri elde etmek düşüncesi, sabit üretim giderlerini yurt içi satış gelirleriyle karşılayan tekolci firmaların, üretim hacmini genişletip malını dış piyasalarda marjinal maliyetin üstünde satarak, ölçek ekonomilerinden yararlanma ve toplam karını arttırma çabası sayılabilir.

Dampingli ithalat haksız rekabete sebep olduğu için, başta yerli üreticiler olmak üzere devleti ve uzun vadede tüketicileri (41) olumsuz yönde etkilemektedir. Dampingli ithalattan dolayı, yerli üreticinin faaliyetlerine son vermek zorunda kalması ve piyasadan çekilmesi, ithalatçıyı piyasanın tek hakimi yapacak ve söz konusu mal için tekel doğarak fiyatlar istenildiği gibi tüketici aleyhine yükseltilecektir.

Damping uygulamasında (42) tarifeler etkinliğini kay-

(41) İthal mallarının ucuzluğu ve yabancı kaynaklı mallar olması nedeni ile tüketicilere ilk etapta cazip görülmektedir.

(42) Damping ve Antidamping uygulamaları hakkında geniş bilgi için bkz.: Nurcan KÜÇÜKÇAKIR, Dış Ticarete Korumacılık ve Antidamping Uygulaması (Türkiye için Bir Model Önerisi), Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1987, s.22-26.

beder ve yerli üretim korumadan yoksun kalır. Bu durumda yerli üretimi korumak için, dampire gerçekteştirilen fiyat indirimine eşit bir gümrük vergisi konur. Bu gümrük vergisine "Antidamping Vergisi" denir.

3. Soruşturma

İthalatçı ülke yetkililerince yürütülen soruşturmaların amacı; ihracatçı ülkenin dampireli harekette bulunup bulunmadığının veya ihracatçı ülkede söz konusu ürünün subvansiyon edilip edilmediğinin tesbit edilmesi, ithalattan dolayı yerli sanayinin zararının belirlenmesi ve son olarak da, korumacılık amacı ile uygulanacak vergilerin oranlarının belirlenmesine yöneliktir.

Telafi edici vergi soruşturması; yabancı ülkelerin ihracatlarına sağladığı subvansiyonlarla ilgilenirken, Antidamping soruşturması yabancı ihracatçıların faaliyetleriyle ilgilenmektedir. Bu nedenle telafi edici vergi soruşturması, bir başka ülkenin hükümet politikasını eleştirdiğinden, antidamping vergi soruşturmalarından daha önemli ve daha seyrek görülmektedir. Ayrıca antidamping vergisi özel yabancı tekelin yarattığı aksaklığı giderirken, yerli alıcının tekel fiyatından ödeme yapmasına yol açtığı için, antidamping vergi soruşturmaları tek ülke hatta firmaya karşı dahi açılabilir.

B. DÜNYADAKİ EKONOMİK ORTAMIN ÖZELLİKLERİ VE KORUMACILIK EĞİLİMİ

GATT'ın altı ayda bir yayınladığı raporlarda; ülkelerin uyguladığı ticaretpolitikalarının dünya ticaretindeki mevcut engelleri daha da arttırdığı ifade edilmektedir. Bu

konuda GATT "gri alan" önlemi denilen ikili anlaşmalarda, gönüllü ihracat kısıtlaması, pazarı paylaşma anlaşmaları ve GATT kurallarının uygulanmasını engellemek için imzalanmış diğer anlaşmalar gibi önlemlerin, her yıl sayılarının gittikçe arttığını belirlemiştir. Bu önlemler de dünya ticaretindeki büyüme seyrini azaltmaktadır.

Ülkeler, her geçen gün sayıları ve çeşitleri gittikçe artan engellerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu nedenle mevcut kaynakların daha optimal ve daha verimli bir biçimde kullanılmasını zorlaştıran engeller ortadan kaldırılmadıkça, endüstri dünyasında yeterli düzeyde bir büyüme sağlamak mümkün değildir.

Dış piyasalara yönelik büyümenin tam anlamıyla sağlanması, tüm ülkelerin korumacı önlemlerden vazgeçmesiyle anlamı hale gelecektir. Aksi takdirde büyüme çok düşük düzeyde gerçekleşecektir.

Ülkeler, ticareti engelleyen ya da bozan tüm engelleri kaldırmayı kabul ettikleri halde, aşağıda belirtildiği gibi korumacılık eğilimi gittikçe artmaktadır.

1. Sanayileşmiş Ülkelerde Korumacılık Eğilimi

Sanayi ülkelerinde korumacılık eğilimi yüksek düzeydedir. Özellikle kapasite fazlalığı bulunan sektörlerde ve rekabet avantajlarının gelişmekte olan ülkeler lehine döndüğü alanlarda çok yaygın ticaret kısıtlamaları uygulanmakta ve ülkeler dış ticaret karşısında korunmaktadır (43).

(43) IMF SURVEY, s.387.

Korumacılık uygulamaları ülkeler tarafından hoşgörü ile karşılanmamaktadır. Çünkü bu tür uygulamalar açıklığı ortadan kaldırmakta, ticareti bozucu etkileri bulunmakta ve sanayileşmiş ülkelerin dünya pazarlarına girişindeki belirsizlikleri arttırmaktadır.

GATT'ın genel ilkelerinde yer almayan "pazar daralması", "maliyet fiyatlarının altında ihracat" gibi kavramlar, belli ülkelerden gelen ihracat zorlamalarına karşı korumacı önlemleri savunan ülkelerin ortaya koyduğu yeniliklerdir (44).

IMF'in sanayileşmiş ülkelerde korumacılık üzerine yaptığı bir incelemede şu sonuç çıkarılmıştır: "Sanayileşmiş ülkeler, alışkanlık halinde korumacılığı ve onun maliyetini savunmuşlardır, bu maliyetler korumacılıktan elde edilen yararları aşmaktadır anlamına gelir. Üstelik ulusal ekonomiyi, dünya pazarlarının etkisinden koruyan önlemlerin uygulanmış olması, liberalleşmeye uyum sürecinin yavaş yürümesine neden olmaktadır." (45).

2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Korumacılık Eğilimi

Gelişmekte olan ülkelerdeki gümrük tarifeleri genellikle sanayileşmiş ülkelerdekinden daha yüksektir. Çünkü gümrük tarifelerinin düzeyi ve gümrük tarifeleri dışında kalan kısıtlamalara başvurma sıklığı, o ülkenin kişi başına geliri ile ters orantılıdır. Bir ülkenin kişi başına geliri yükseldikçe, o ülkenin refahı gittikçe artacağından korumacılık

(44) Bu yeniliklerin en uygun örneği; MFA Çerçevesinde tekstil ve hazır giyim ihracatına getirilen kısıtlamalardır.

(45) IMF SURVEY, s.388.

eğilimi daha az önem kazanacaktır. Söz konusu ülkenin kişi başına geliri düşükse, ülke ekonomisini dış rekabetten korumak amacı ile korumacılığa daha ağırlık verilecektir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler, ticari kısıtlamalara sanayileşmiş ülkelere göre daha geniş yer vermektedirler.

Günümüzde gelişmekte olan bir çok ülkede, daha liberal politikalara doğru bir eğilim görülmektedir. Bu olumlu gelişmelere rağmen; yüksek borç yüzünden finansal zorluklar, içe dönük kalkınma politikaları, ticaret dengesini sağlamak için gerekli iç politikaların uygulanmasındaki başarısızlıklar gibi nedenlerle söz konusu gelişmeler engellenmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler dışa dönük liberal politikaların yararını gördükçe, daha geniş yapısal ticaret reformları gerçekleştirecek ve liberal ticaret düzenine doğru ilerleyeceklerdir.

Oluşturulacak liberal ticaret düzeni içerisinde, gelişmekte olan ülkelerin ticaret ve kalkınma sorunlarına çözüm getirmek amacı ile, GATT ve GATT dışında aşağıda belirtilen çalışmalar yapılmaktadır.

a. Gelişmekte Olan Ükelere İlişkin GATT
Düzenlemeleri

GATT, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmayla ilgili olarak özel ticari problemlerinin bulunacağını kabul etmiştir. Gelişmekte olan ülkelere ihtiyaçlarını geliştirmede yardımcı olmak amacı ile GATT tarafından ITC oluşturulmuştur.

ITC, GATT dışında oluşturulan UNCTAD ile 1968 yılından beri ortak çalışmaktadır. Özellikle GATT'a ihracat pazar-

ları, ihracat teknikleri konusunda bilgi sağlar ve ihracat hizmetleri ile personel eğitimi konusunda da yardımcı olur.

Genel Anlaşma'da, gelişmekte olan ülkelerin lehine olan maddelere de yer verilmiştir. Ödemeler dengesi sorunlarının bulunduğu ve yeni kurulan sanayilerin korunması amacı ile gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmiş ülkelere oranla, miktar kısıtlamaları daha serbest olacaktır. Gelişmekte olan ülkelerin gelişmelerini sağlayıcı sanayilere, devlet yardımı yapmalarına da izin verilmektedir.

b. GATT Dışında Gelişmekte Olan Ükelere İlişkin
Düzenlemeler ve UNCTAD

Uluslararası dış ticaret düzeninin, gelişmekte olan ülkelerin sorunlarına tam anlamıyla çözüm getirememesi ve GATT'ın söz konusu ülkelerin sorunlarına çözüm bulmada gösterdiği yetersizlik ve isteksizlik sonucu çalışmaların yetersiz kalması, gelişmekte olan ülkelerin sorunlarının başka kuruluşlarca ele alınmasını mümkün kılmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin sorunlarına çözüm getirmesi amacı ile Birleşmiş Milletler bünyesinde faaliyet gösteren bir kuruluş olarak 1964 yılında UNCTAD oluşturulmuştur.

Tüm UNCTAD müzakerelerinin (46) ilk özelliği, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik sorunlarının ayrıntılarıyla

(46) 25 Mart 1964 yılında "77'ler Grubu" olarak adlandırılan yirmi gelişmekte olan ülkenin temsil edildiği I. UNCTAD İsviçre'nin Cenevre kentinde toplanmıştır. I. UNCTAD'ı 1968 Yeni Delhi, 1972 Santiago, 1976 Nairobi, 1979 Manila ve 1983 yılında Belgrad'daki toplantılar izlemiştir. Bkz.: "Trade and Development", BASIC FACTS ABOUT THE UNITED NATIONS, United Nations, New York, 1987, s.79.

tartışıldığı birer uluslararası platform olmasıdır, isteklerin ve şikayetlerin duyurulduğu bir forum niteliği taşımasıdır. İkinci özelliği de, müzakerelerin önemli somut ve kalıcı sonuçlar yaratmamasıdır. Bunun nedeni de, sanayileşmiş batılı ülkelerin gelişmekte olan ülkelerin bir çok talebine karşı çıkmaları, diğer bir neden de, UNCTAD kararlarının ülkeler açısından çoğu defa bağlayıcı olmamasıdır.

Yukarıdaki söz konusu başarısızlıklara rağmen, gelişmekte olan ülkelerin UNCTAD müzakerelerinden elde ettiği faydalar da vardır (47).

Gelişmekte olan ülkelerin ihraç ürünlerini oluşturan hammadde fiyatlarında istikrar sağlanması amacı ile UNCTAD bünyesinde 77'ler Grubu'nun girişimleri sonucu "Bütünleştirilmiş Mal Programı" (48) kabul edilmiştir.

UNCTAD'ın bazı konularda etkinliğinin azalması ve gelişmekte olan ülkelerin pazarlık güçlerinin zayıf olması gibi etkenler, 1973'e kadar ekonomik düzeni söz konusu ülkeler lehine çevirme çabaları, somut sonuçlar vermemiştir.

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik düzende güçlenmeleri amacı ile, 1973'de OPEC'in tek yanlı olarak aldığı petrol fiyatını arttırma ve sanayileşmiş kapitalist ülkelere ambargo uygulamak için, Birleşmiş Milletler tarafından "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (New International Economic Order)" kurulması ilkesi kabul edilmiştir.

(47) Bu faydaların başında GSP gelmektedir.

(48) "Bütünleştirilmiş Mal Programı (Integrated Program For Commodities)" ile ilgili geniş bilgi için bkz.: ALPAR, Dış..., s.36.

Bu ilkenin amacı; gelişmekte olan ÷lkelerin sanayileşmelerini sağlamak ve ÷lkeler arasındaki ticari ilişkilerde daha sıkı işbirliği kurmaktır. Bu amaçla atılan adımlardan birisi, UNIDO'nun Lima Konferansı'nda "Lima Bildirgesi ve Hareket Planı" kabul edilmesidir. Bu bildirmede; 2000 yılına kadar gelişmekte olan ÷lkelerin dünya sanayi üretimindeki payını % 10'dan % 25'e çıkartmak hedefi benimsenmiştir (49).

C. GATT'IN GÜÇLENDİRİLMESİ AMACINA YÖNELİK ÇALIşMALAR

1988 Haziran ayında yapılan Toronto Ekonomi Zirvesi'nde sanayileşmiş ÷lkelerin liderleri ve Avrupa Toplulukları Komisyonu'nun (EC) başkanı, GATT için en can alıcı konunun dinamik ve etken bir örgüt olmak olduğunu belirtmişlerdir (50).

Akit Taraflar, Uruguay Round müzakerelerinde GATT sisteminin işleyiş biçimini geliştirmek amacı ile, üç amacı kapsayan bir öneri paketi sunmuşlardır. Bu öneri paketi; ticaret politikalarının daha fazla gözden geçirilmesini, görüşmelere daha fazla bakanın katılmasını ve GATT, IMF ve Dünya Bankası arasında daha sıkı ilişkiler kurulmasını kapsamaktadır.

GATT'ın işleyiş biçiminin güçlendirilmesi için müzakerelerde şu konulara da ağırlık verilmelidir:

Ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulmasında pratik yönden ağırlık kazanılması ve GATT sekreteryasının daha bağımsız bir rol üstlenmesi, özellikle söz konusu bağım-

(49) BASIC FACTS ABOUT THE UNITED NATIONS, s.160-161.

(50) IMF SURVEY, s.387.

sızlığın ülkelerin ticaret politikalarının eleştirilmesi ve gözden geçirilmesi konusunda uygulanması, ele alınacak konular arasındadır.

GATT'ın geleceği ile ilgili diğer iki önemli konu ise; GATT üyeliğinin evrenselleştirilmesi ve gelişmekte olan ülkelerin derecelendirilmesidir.

İ k i n c i B ö l ü m

T Ü R K İ Y E - G A T T İ L İ Ş K İ S İ

I. TÜRKİYE-GATT İLİŞKİSİNİN TARİHÇESİ

A. TÜRKİYE'NİN GATT'A KATILMASI

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artan ithalat baskısı, korumacılık politikaları ile uygulanan kısıtlamaları azaltmıştır. 1950'li yılların başında artan ithalat ve politika değişiklikleri, Türkiye'yi tamamıyla batı dünyası içinde liberal ekonomik bir politika izlemeye yöneltmiştir ve batı ülkeleri içerisinde yer almak için GATT'a girme eğilimi başlamıştır.

1950-1951 yıllarında Torguay (İngiltere)'de yapılan ve "Torguay Müzakereleri" olarak adlandırılan üçüncü çok taraflı ticaret müzakereleri, esasında bir kısım ülkelerin GATT'a katılması niteliğini taşımaktadır.

Torguay müzakereleri, Türkiye açısından da büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu müzakereler sırasında Türkiye GATT'a üye olacağını bildirmiştir. Türkiye Torguay Protokoluna

bağlı XXXVII sayılı ilk Taviz Listesini ise, 21 Nisan 1951 tarihinde sunmuş ve akit taraflar 2/3 çoğunlukla, 21 Haziran 1951 tarihli kararlar Türkiye'nin GATT'a katılmasını onaylamışlardır.

1955-1956 yıllarında yapılan Cenevre müzakerelerinden sonra, 23 Mayıs 1956 tarihli bir Protokolla ek tavizler tanınmıştır. Kennedy Round müzakereleri sırasında 1967 tarihli Cenevre Protokolü'na uygun olarak, Türkiye'nin XXXVII sayılı Taviz Listesi genişletilmiştir (51).

GATT'a konsolide edilmiş bulunan XXXVII sayılı Taviz Listesinde gümrük tarife pozisyonu itibariyle 349 madde, alt pozisyonlarda yani ürün bazında 1380 madde yer almaktadır. Söz konusu listedeki tavizli vergi oranları, GATT üyesi ülkelerin yanı sıra GATT üyesi olmayan ve Türkiye ile aralarında ikili Ticaret ve Ödeme Anlaşmaları veya Ticaret ve Seyrüsefain Anlaşması bulunan ülkelere de uygulanmaktadır.

B. TÜRKİYE'NİN GATT'A KATILMA AMACI

Türkiye'nin GATT'a katılma amacı, ülke ekonomisini uluslararası ticaret düzeniyle uyumlu bir şekilde yürütebilmek istemesidir.

GATT üyesi ülkeler, ihraç malları için birbirlerinden sağladıkları tavizler ile ihracatlarını genişletme olanağı elde edebileceklerdir. Diğer yandan Türkiye'nin dış ticaretinde önemli paya sahip ülkelerin GATT üyesi olmaları da

(51) BÜYÜKTAŞKIN, s.159-160.

önemlidir. Çünkü, Türkiye'nin GATT'a üye olması ile ihracatının artabileceği ve üye ülkelerin piyasalarında Türkiye'nin rekabeti açısından elverişsizliğin ortadan kalkabileceği düşüncesi, GATT üyeliğini getirmiştir.

C. TÜRKİYE'NİN GATT'A KATILMASI İLE SAĞLADIĞI VE TANIDIĞI TAVİZLER

Torguay müzakerelerinde tarife tavizlerinde esas alınan oranlar, 1929'da yürürlüğe girmiş 1499 sayılı Gümrük Tarifesi Kanunu'nda yer alan spesifik oranlar olmuştur.

Torguay tarife müzakereleri sonucunda üzerinde taviz sağlanan malların, tavizleri veren ülkelere ihracatı 1949 yılında 133.8 milyon \$ (375.113.000 TL) olmuştur. Bu ihracat aynı yılda yapılan toplam ihracatın % 54'ünü oluşturmaktadır (52)

Taviz verilen ithalatın 1949 yılı değeri ise, 124.8 milyon \$ (353.360.000 TL) olup toplam ithalatın % 43'ünü oluşturmaktadır.(53).

Türkiye GATT'a katılmakla Torguay müzakerelerinde bazı avantajlar elde etmiş gibi gözükmektedir. Çünkü daha başlangıçta sağladığı tavizler, tanıdığı tavizleri değer olarak aşmaktadır. Müzakerelerde Türkiye'nin gelişmesini etkileyecek bazı mallar (54) için taviz verilmemeye özen gösterilmiştir.

(52) T.B.M.M. TUTANAK DERGİSİ, Dönem 9, Birleşim 20, C.26, S.300, 20.12.1953.

(53) Bkz. Dipnot (52).

(54) Özellikle ipek, pamuk ve yün mensucat ile ülke içinde üretilen kağıt, deri, cam ve demir ürünleri ve lüks eşya için taviz tanınmamaya önem verilmiştir.

Bu nedenle yapılan indirimlerde, ortaya çıkacak gümrük kayıpları da dikkate alınarak oranları indirilen malların, ithalatı ülke ekonomisi bakımından gerekli mallar olması sağlanılmaya çalışılmıştır.

Türkiye'nin sağladığı tavizler tanıdığı tavizleri değer olarak aşmaktadır. Fakat bu değerler dış ticaret değerleri ile karşılaştırıldığında ise çok farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Bunun için 1940-1960 yılları arasındaki değerler incelendiğinde 1940-1943 yılları arasında savaş nedeniyle düzensizlikler vardır, bilhassa 1943 yılından 1947 yılına kadar Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nın yarısından itibaren fiyat avantajı elde etmesi sonucu, ihracat fazlası görülmüştür (Bkz. TABLO 1).

TABLO : 1

1940-1960 YILLARI ARASINDAKİ İHRACAT VE İTHALAT DEĞERLERİ
(Milyon \$)

<u>Yıllar</u>	<u>İhracat</u>	<u>İthalat</u>	<u>Fark</u>
1940	80.9	50.0	30.9
1941	91.1	55.3	35.8
1942	126.1	112.9	13.2
1943	196.7	155.3	41.4
1944	177.9	126.2	51.7
1945	168.3	97.0	71.7
1946	214.6	118.9	95.7
1947	223.3	244.6	-21.3
1948	196.8	275.1	-78.3
1949	247.8	290.2	-42.4
1950	263.4	285.7	-22.3
1951	314.1	402.1	-88.0
1952	362.9	555.9	193.0
1953	396.1	532.5	136.4
1954	344.9	478.4	143.5
1955	313.3	497.6	184.3
1956	305.0	407.3	102.3
1957	345.2	397.1	52.9
1958	247.3	315.1	-67.8
1959	353.8	470.0	-116.2
1960	320.7	468.2	-147.5

KAYNAK: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı.

Türkiye'nin AET'ye üyeliğini belirleyen Ankara Anlaşması'nın GATT'a uygunluğu ve AET gibi bölgesel birleşmelerin GATT üzerindeki etkilerini öngören ve bu konuyu düzenleyen GATT hükümleri vardır. Bu tür bölgesel birleşmelerin uluslararası ticari hayata uyumunun ne olabileceği GATT'ı düşündürdüğü için; alınmış olan tedbirlerin, karşılıklı olarak uygulanmak istenen gümrük indirimlerinin, GATT'da kurulmuş olan bir komisyona önceden bildirilmesi gerekir.

Türkiye sadece AET ile bir anlaşma imzalamış olması nedeni ile bir takım sorumluluklar altına girmiş değildir. GATT, sanayileşmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeler ihracatını teşvik yönünden kendi gümrük tarifelerinin indirilmesi ve en çok kayırılan ülke ilkesinin genel olarak uygulanması yönünden Türkiye'ye yükümlülükler getiriyor. Bu nedenle Türkiye, gümrük tarifelerini belirlerken GATT anlaşmaları ile de bağlıdır.

GATT anlaşmalarını imzalayan ülkeler arasındaki ticaret hacmi, dünya ticaretinin büyük bir kısmını kapsamaktadır. Bu nedenle Türkiye bu düzenin içindedir ve bu düzenin dışında kalamaz.

Türkiye'nin AET'ye tam üyeliğinin söz konusu olduğu bir ortamda, ülkede kaliteli üretim, verimlilik, piyasayla rekabet edebilirlik, teknolojik açığın kapatılması, kaynakların rasyonel dağılımı ve giderek artan oranda üretim kapasitesini arttırmak önemlidir. Bu da, AET'nin Türkiye'ye verdiği yükümlülüklerin GATT'ın vermiş olduğu yükümlülüklerden çok daha ağır ve belki de Türkiye'nin kaldıramayacağı çapta olduğunu göstermektedir.

1947-1951 yılları arasında da, savaştan sonra ortaya çıkan ithal baskısı kısıtlamaları azaltmış dolayısıyla ithalat fazlası görülmüştür. 1951 yılından sonra Türkiye'nin GATT'a üye olmasıyla liberasyon politikası uygulamaya konmuş, fakat 1952 yılında ithalat fazlası o yıllarda görülen en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 1953 yılında yürürlüğe konulan istikrar (korumacılık) tedbirleri ile ithalat fazlası aşağıya çekilip, ihracatın arttırılmasına çalışılmıştır.

Türkiye'nin dış ticaret dengesi, ithalat fazlası verdiği yönde olumsuz gelişmiştir. Aynı zamanda gelişmekte olan bir ülke olması nedeni ile, verdiği tavizler ülke ekonomisinin söz konusu yıllardaki durumuna göre fazladır.

II. GATT İLKELERİNDEKİ İSTİSNAİ DURUMLAR VE

TÜRKİYE'NİN İLİŞKİSİ

A. TÜRKİYE-AET İLİŞKİSİ

Türkiye'nin, bölgesel birleşmelerden biri olan AET ile ilişkileri 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması (55) ile başlamışsa da, bu anlaşmanın uygulamaya dönük genel ilkeleri 1973'de yürürlüğe giren Katma Protokol ile ortaya çıkmıştır.

Katma Protokol, Türkiye ile AET arasındaki mal ticaretine uygulanan gümrük, vergi ve resimlerin kaldırılması, AET'nin üye olmayan ülkelere uyguladığı Ortak Gümrük Tarifesi'nin Türkiye tarafından belli bir zamana göre kabul edilmesi ve miktar kısıtlamalarının kaldırılmasını öngörmektedir.

(55) Ekz.: Ömer DİNCKÖK, "Ankara Anlaşması'nın 25. Yılında Türkiye -AET İlişkileri", İKTİSADİ KALKINMA VAKFI DERGİSİ, S.59(25. Yıl Özel Sayısı), 1988, s.28-29.

Müzakereler sonucunda yapılacak toplu indirimler, AET ile ortaklık ilişkisi içerisindeki Türkiye'nin elde ettiği avantajları giderebilecektir. Buna rağmen Türkiye müzakerelere katılmaktadır. Çünkü müzakereler sonucunda gümrük vergilerinde önemli indirimlere gidecek olan sanayileşmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere bu indirim karşılığında tam bir karşılık beklemeyecektir. Az bir fedakarlık karşılığında müzakerelere katılma hakkı kazanacak olan Türkiye'nin de, yapılacak tarife indirimlerinden tamamıyla yararlanma olanağı elde edebilecektir.

Çok taraflı ticari müzakereleri başlarken, Türkiye'nin AET ile ortaklık ilişkisi dikkate alınarak, ortaklık pazarında elde edilmiş avantaj marjlarının kısıtlanmasını engellemek gereklidir. AET'nin Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyum gereği Türkiye'nin tarifesinde yapacağı indirimler, çok taraflı ticari müzakereleri içerisinde bir katkı olarak kabul ettirilecek yeni tavizler vermeden müzakerelerin sonuçlarından faydalanmak şeklinde bir politika izlenmektedir.

Söz konusu politika izlenirken Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyum takvimi sonunda ulaşılabilecek Türk Gümrük Tarifesi'nin, AET dışındaki GATT üyesi ülkelere konsolide edilmiş sayılmayacağı da bir veri olarak kabul edilmiştir (56).

B. TÜRKİYE-MFA İLİŞKİSİ

Türkiye'nin tekstil ve giyim ürünleri ihracatında AET dışında karşılaştığı kısıtlamalar, MFA çerçevesinde yapılan düzenlemelere dayanmaktadır.

(56) "Ekim 1977 İtibariyle Çok Taraflı Ticari Müzakereleri (Tokyo Round) ve Türkiye", T.C. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER CENEVRE OFİSİ DAIMİ TEMSİLCİLİĞİ, Cenevre, Ekim 1977, s.46.

AET'ye Ankara Anlaşması ile "ortak üye" olan Türkiye, tekstil ve giyim eşyası konusunda ortaklık anlaşması ile bağdaşmayan bir düzenlemeyi kabul etmemiştir.

Topluluğun uyguladığı tek taraflı kısıtlamaların git-tikçe artması sonucu, Türk özel sektörü 1985 yılında AET ile Gönüllü İhracat Kısıtlaması Anlaşması imzalamak durumunda kalmıştır.

Türk tekstil ihracatında yasal güçlükler, ihracatın finansmanı ve alıcı bazı ülkelerin uyguladıkları miktar kısıtlamaları ve gümrük vergileri gibi sorunlar yanında, Türkiye son sekiz yılda dünya tekstil ticaretindeki payını %03,0-den % 2,7'ye çıkararak net ihracatçı ülkeler arasında altıncı sıraya yükselmiştir (57).

Tekstil sektöründeki üretim, büyük ölçüde ihracattan kaynaklanan talep miktarları tarafından belirlendiğinden tekstil ve giyim ürünleri ticaretinin GATT kapsamına alınıp alınmaması Türkiye açısından büyük önem taşımaktadır.

Tekstil ticaretinin MFA yerine GATT kuralları ile gerçekleştirilmesi, Türkiye'nin de dahil olduğu gelişmekte olan bir çok tekstil ihracatçısı ülkenin lehine olacaktır düşüncesi yaygındır.

Tekstil ticareti MFA yerine GATT kuralları ile gerçekleştirilirse, Türkiye'nin tekstil ihracatı daha çok kısıtlamalarla karşılaşır. Çünkü MFA kaldırılacak olursa, tekstil

(57) "MFA, GATT ve Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri", FOREIGN ECONOMIC RELATIONS, Mayıs 1989, s.21'den 1989 Yılı Programı, s.170.

ihracatçısı ülkeler, tekstil sanayilerinin zor duruma düştüğünü öne sürerek, GATT'dan geçici bir süre de olsa koruma tedbirleri talep edeceklerdir.

Diğer bir durum da, tekstil ithalatçısı ülkelerin, Türkiye'nin tekstil ihracatına tek taraflı olarak fon ödeme zorluğu getirebilirler. Bu durumda, Türkiye'nin tekstil ihracatı zor duruma düştüğü gibi, tekstil alanındaki rekabet imkanı zorlaşacaktır.

Tekstil ticaretinin GATT kapsamına alınabilmesi için kotaların kaldırılması gereklidir. Çünkü MFA, GATT'dan farklı olarak kotalara ve kotaların selektif uygulanmasına izin vermektedir. MFA aynı zamanda ithalatı yapan ülkelerin, kendi sanayilerinde bir takım yapısal düzenlemelere gitmelerini teşvik etmektedir.

Türkiye IV. MFA görüşmeleri sırasında, anlaşmanın 1991 yılına kadar beş yıl süreyle uzatılmasına ve kapsamının genişletilmesine karşı çıkmış, tekstil ticaretinin liberalleştirilmesini savunmuştur.

Dünya tekstil ticaretinde ithalatçı ve ihracatçı olarak önemli bir yere sahip olan AET, müzakerelerde tekstil ticaretinin GATT kapsamına alınmasını ve ihracatçı ülkelerin tekstil sektöründeki subvansiyonları kaldırma konusunda, yükümlülük altına girmelerini istemektedir. AET'ye tam üyeliğin söz konusu olduğu günümüzde, Türkiye'nin AET'nin tutumundan farklı bir tutum içerisine girmesi, elde edeceği avantajları zedelemekten başka bir işe yaramayacaktır.

Türkiye'de 1950 yılından itibaren dış ticarete görülen liberalleşme çabaları ile, tekstil sektörü devlet kesimi

ağırlıklı olmaktan çıkıp, özel kesimin ağırlık kazandığı bir sektör durumuna gelmiştir.

Türkiye'de tekstil sektörü, AET ve diğer ülkelere ekonomik alanda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ve rahat rekabet edebileceği kesimlerden birisidir. Özellikle pamuk ağırlıklı tekstildeki hammadde bolluğu, kalite, ucuzluk ve işçilik maliyeti Türkiye'de avantajlı bir durumda bulunmaktadır.

Yukarıda sayılan söz konusu nedenlerden dolayı tekstil sektörü, Türkiye'nin kısa vadede rekabet edebilir en önemli ihraç maddesidir ve teknolojik sorunları aşabilirse, Türkiye bu sektörde dünya ticaretinde etkin bir rol oynayabilir.

C. TÜRKİYE-GSP İLİŞKİSİ

GSP kapsamında preferans alan ülke olarak Türkiye şu ülkelerin preferanslarından yararlanmaktadır: Avustralya, Avusturya, Kanada, ABD, Finlandiya, Japonya, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç, İsviçre, S.S.C.B., Çekoslovakya ve Polonya.

"Ortaklık Anlaşması" nedeni ile Türkiye AET ülkeleri tarafından sağlanan preferanslardan yararlanamamaktadır. Ancak AET, normal GSP oranlarının yanı sıra, ticaretini Türkiye ile olduğu gibi bazı anlaşmalara dayandırarak yürüttüğü ülkelere, GSP dışı farklı gümrük indirimi uygulamaktadır.

Türkiye ile AET arasında özel gümrük düzenlemelerine gidilmektedir. Günümüzde Türkiye ile AET arasında gümrük indirimleri sanayi ürünlerinde tümüyle, tarım ürünlerinde ise bazı istisnalar ile birlikte büyük ölçüde sıfırlanmıştır.

AET Türkiye'ye, gelişmekte olan ülkelerde sağladığı tavizlerden daha az avantajlı tavizler verememektedir. Bu doğrultuda bazı mallarda Türkiye, AET'nin gelişmekte olan ülkelere sağladığı genelleştirilmiş preferanslardan, eğer söz konusu preferanslar daha avantajlı ise yararlanabilmektedir.

Türkiye'nin AET'ye tam üyelik başvurusu kabul edilirse, geçmişte preferans alan İspanya, Yunanistan ve Portekiz gibi Türkiye de topluluk kapsamında preferans veren ülke durumuna geçecektir.

Türkiye GSP sisteminden yararlanan ülkeler arasında son derece önemsiz bir yere sahiptir. (bkz. Ek 3) Hatta GSP sisteminin Türkiye ile arasında fiilen işlediği ülke sayısı 2-3'den fazla değildir. Avusturya, ABD ve İsviçre Türkiye'nin GSP yolu ile gerçekleşen ticaretinde önemli paya sahip olan ülkelerdir.

III. ÇOK TARAFLI TİCARİ MÜZAKERELERDE TÜRKİYE'NİN TUTUMU

Türkiye'nin GATT'a üye olmasından itibaren Kennedy Round'a kadar yapılan müzakereler, tarife oranlarının yerli sanayinin korunması için yeterli olmaması üzerine talep edilmiştir. Müzakerelerde Türkiye bazı mallarda verdiği tavizleri alırken, aldığı tavizlerin bir kaçını da vermek zorunda kalmıştır. Ayrıca AET ve 13 ülke ile ayrı ayrı taviz müzakerelerine girişilerek, gerekli anlaşmalar imzalanmış ve sonuçta yeniden belirlenen taviz listesi kesinleşmiştir.

A. KENNEDY VE TOKYO ROUND MÜZAKERELERİ

Türkiye, Kennedy Round müzakerelerine gelişmekte olan ülkeler yanında katılmıştır. Fakat müzakereler daha çok sanayileşmiş ülkeleri ilgilendirdiğinden, Türkiye söz konusu müzakerelerde aktif bir durumda olamamıştır.

Türkiye'nin önemli ihraç mallarının tarımsal ürünlerden oluşması, bu ürünlerin de talep esnekliğinin olmaması, yapılacak vergi indirimlerinin etkisini zaten çok önemsiz bir düzeye indirmiştir.

Kennedy Round müzakerelerinde sağlanan tavizler Türkiye'nin toplam ihracatının % 32'sini oluşturmuştur. Türkiye 23 madde üzerinden de taviz vermiştir. Bu maddelerden sekizine % 50 vergi oranı, diğerlerine de % 40-% 20 arasındaki vergi oranları uygulanmıştır. Diğer bir ifade ile 1968-1972 yılları arasında yapılan Kennedy Round müzakereleri süresince her yıl % 10 nisbi indirimler uygulanmak suretiyle gümrük tarifelerinde % 50 oranında bir indirim sağlanmıştır (58).

Türkiye, Tokyo Round müzakerelerine AET ile olan ilişkilerinden dolayı farklı bir konumda katılmak durumunda kalmıştır. Ortaklık ilişkisi, daha önceki müzakerelerde görülmeyen unsurları ortaya çıkarmış ve AET'nin izleyeceği tutum, Türkiye'yi önemli ölçüde ilgilendirmiştir.

Türkiye Tokyo Round müzakerelerine katılmakla, hem AET ile ortaklık ilişkisi sonucu sağladığı ticari kolaylıkları ve avantajları korumak, hem de ihracatını gelişmiş ve gelişmekte olan ülke pazarlarında arttırmak olanaklarını elde

(58) BÜYÜKTAŞKIN, s.168.

etmek için girmiştir. Fakat müzakereler sonrası, Ortak Gümrük Tarifesi oranlarının % 30 dolayında azaltılarak % 9,1'den % 6,4'e inmesi, Türkiye'nin AET karşısındaki yükümlülüğünün % 30 dolayında arttırmış olmaktadır. Diğer bir ifade ile Tokyo Round sonucu Türkiye, % 41,85 dolayında olan gümrük tarifelerini % 9,1 yerine % 6,4'lük Ortak Gümrük Tarifesi-ne uydurmak zorunda kalmıştır.

B. URUGUAY ROUND MÜZAKERELERİ

Türkiye'nin Uruguay Round müzakerelerindeki tutumu aşağıda konularına göre incelenmiştir.

1. Tarifeler

Tarifelerle ilgili müzakere grubunda Türkiye, sanayileşmiş ülkelerin armonizasyon formülü ile, gelişmekte olan ülkelerin ise talep-arz yönetimi ile (59) tarife indirimlerine gitmelerini öngörmüştür.

Armonizasyon formülü yüksek gümrük vergilerinde daha çok, düşük vergilerde daha az indirime gidilmesine imkan verdiği için, gümrük hadlerini aşağı doğru çekmekle kalmayıp aynı zamanda korumacılığı da azaltmaktadır. Dolayısıyla tarife engeli bakımından dünya ticareti daha çok gelişmekte olan bir ülke olmasına rağmen, AET ile olan ilişkisinden dolayı armonizasyon formülünü uygulamaktadır.

(59) Talep-arz yöntemi; ülkelere istedikleri ürünlerin gümrük vergilerini, ikili anlaşmalar sonucu belirlenecek oranlarda indirebilme imkanını vermekle beraber, gümrük vergilerinin bu yöntemle indirilmesi tam olarak sağlanmamaktadır. Ekz.: "Montreal Yarı Dönem Toplantısı", Maliye ve Gümrük Bakanlığı Gümrükler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1988, s.4.

Sanayileşmiş ülkeler AET'nin teklifinde olduğu gibi, sıfırlanmaksızın düşük gümrük vergilerini de indirmelidirler. Böylece tarifeler açısından Türkiye'nin AET pazarındaki mevcut avantajı korunmuş olacaktır.

Türkiye, gümrük vergilerinde indirime giderken GATT'a bağlı maddelerde tavizli oranlar, GATT'a bağlı olmayan maddelerde ise kanuni oranlardan hareket etmelidir. Fakat GATT'a bağlı tarifelerin kapsamının genişletilmesi, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre gerçekleştirilmelidir.

2. Tarife Dışı Engeller

Tarifeler ile tarife dışı engellerin birlikte müzakere edilmesi, tarifelerde indirime gidilirken tarife dışı engellerin pazarlık konusu yapılması tehlikesini beraberinde getireceğinden Türkiye tarafından uygun görülmemiştir.

Türkiye, özellik arzeden sektörlerdeki tarife dışı engelleri GATT kapsamında belirlemeli ve süre yönünden sınır tespit edilmelidir. Diğer sektörlerde karşılaşılan tarife dışı engeller ise GATT kuralları gereği kaldırılmalıdır. Tarife dışı engellerin kaldırılmasının mümkün olmaması halinde gümrük vergisine dönüştürülmelidir.

Türkiye'deki tarife dışı engeller şu başlıklar altında toplanmaktadır: Miktar Kısıtlamaları Ticarete Teknik Engeller (Standartlar), Devlet Yardım ve Telafi Edici Vergiler (60), Devlet Alımları ve Gümrük Sorunlarıdır.

(60) Ticarete Teknik Engeller (Standartlar) ile; Devlet Yardımı ve Telafi Edici Vergiler Konusu Çok Taraflı Ticari Müzakereler Anlaşma ve Düzenlemeleri (Kodlar) başlığı altında incelenecektir.

Türkiye'de miktar kısıtlamaları 1984 yılında kaldırılmıştır. Devlet alımları konusu ise, Tokyo Round müzakerelerinde ilk defa ele alınmış bir konudur ve ülke savunması (askeri) ile ülke ekonomisi (siyasi) açısından ithalatın özel sektöre bırakılmasının ekonomiye vereceği zarar yönünden, asgari miktarının belirlenmesi gereklidir.

Gümrük sorunları, ise, genellikle bürokratik işlemlerin azaltılması yönünde ağırlık kazanmaktadır. Türkiye'de ise bürokratik işlemlerin azaltılması ve zaman alıcı işlemlerin süre bakımından kısaltılması yönünde çalışmalar yapılmıştır.

3. Doğal Kaynaklı Ürünler

Türkiye'de zengin bir şekilde bulunan doğal kaynaklı ürünlerin, ülke içinde yakıt veya girdi olarak yerli sanayilere farklı fiyatlarla verilmesi, ticaretle bazı bozukluklar yarattığı için, bu durumu düzeltecek çok taraflı disiplinlerin uygulama alanına konulması yararlı olacaktır.

Subvansiyonlar, devlet ticareti, ayırıcı kamu alımları, ihracatta kısıtlamalar ve vergi alınması, Otolimitasyon Anlaşmaları (61), ayırıcı teknik standartlar ile sağlık kuralları şeklindeki Türkiye'yi de ilgilendiren tarife dışı engellerin bir kısmı kaldırılmasına rağmen diğer bir kısmı uygulanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelere farklı muamele ilkesinden hareketle sanayileşmiş ülkeler, Türkiye'nin de içinde bulunduğu

(61) Otolimitasyon Anlaşması, Türkiye'nin AET'ye yönelik tekstil ihracatının MFA hükümlerinden etkilenmemesini sağlar. Bkz.: DIŞ TİCARETTE DURUM, s.22.

gelişmekte olan ülkelerin sahip oldukları kaynakları işletmelerini kolaylaştırmalıdır.

4. Tekstil ve Giyim Eşyası

Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tekstil sektörünün, en büyük engeli MFA'dır. Bu nedenle Türkiye MFA görüşmeleri sırasında anlaşmanın 5 yıl süreyle uzatılmasına ve kapsamının genişletilmesine karşı çıkmış ve tekstil ticaretinin liberalleştirilmesini savunmuştur.

MFA'nın uygulamadan kaldırılması, en çok kayırılan ülke kuralına dayalı bir korunma mekanizmasının, kurulmasına imkan verecek şekilde GATT kurallarının güçlendirilmesi koşuluyla mümkündür.

Türkiye'nin AET'ye tekstil ihracatı, yürürlükte bulunan 3 yıllık Otolimitasyon Anlaşması nedeni ile MFA hükümlerinden etkilenmemektedir.

Türkiye Uruguay müzakereleri sırasında Pakistan'ın MFA'dan vazgeçilmesi ve dört aşamalı bir program çerçevesinde, tekstil ve giyim eşyası ticaretinin liberalleştirilmesi için bulunduğu teklifi, bir anlamda kabul etmemiştir. Çünkü Pakistan'ın teklifi; MFA kurallarının uygulanmadığı ve önemli ölçüde kota miktarlarının tanındığı Türkiye'nin, en büyük ihrac pazarı olan AET'de, ülkenin elde ettiği avantajlarının olumsuz bir şekilde etkilenmesi sonucuna yol açabilecek aceleci bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

MFA'nın yürürlükten kalkması durumunda, Türkiye'den ithalat yapan sanayileşmiş ülkelerin damping yapıldığı veya subvansiyon uygulandığı gerekçesiyle Türkiye'den ithalatlarını

engelleme girişimleri artacak ve ülkeyi Genel Anlaşma dışın-
da ikili kota anlaşmalarına zorlayabileceklerdir. Böylece
MFA ile kurulmuş mevcut dengelerin bozulması sorunlar yara-
tacaktır.

Söz konusu olumsuz gelişme ise, uluslararası tekstil
ve giyim eşyası ticaretinin liberalleştirilmesine değil, bel-
ki de daha çok kısıtlanmasına neden olabilecektir. Böyle bir
durumun söz konusu olmaması için, MFA'nın kaldırılması ancak
GATT kurallarının güçlendirilmesinden sonra yapılmalıdır.

MFA'nın kaldırılması, Türkiye'nin avantajı açısından
bir an önce yapılmalıdır. Çünkü Türk tekstil ihracatının ö-
nündeki en büyük engel kısıtlamalardır. MFA çerçevesinde im-
zalanmış kısıtlama anlaşmaları, tekstil sektörünü kapsam dışı
ürünlerin ihracatına yöneltmiş ve kota engeliyle karşılaşma-
yan ülkelere olan tekstil ihracatı artmıştır.

Türk tekstil ihracatının artması, tekstil sektörü ih-
racatı ne ölçüde kısılmaya çalışılırsa çalışılsın, tekstil
ihracatının kotaları zorlayarak ve kotasız mallara yönelerek
sürekli artma eğilimi gösterdiğini kanıtlar.

5. Tarım

Müzakerelerde tarımı destekleme önlemlerinin çok ta-
raflı olarak azaltılması, ticarete engellerin kaldırılması
ve uluslararası ticareti yönlendiren kurallar ile disiplinle-
rin iyileştirilmesine imkan verecek bir düzenin kurulması,
Türkiye ve dünya ticareti açısından beklentilere daha iyi ce-
vap verecektir.

AET bütçesinin önemli bir kısmının harcandığı ve "Ortak Tarım Politikası" adı verilen, çiftçilerin tarımsal mahsullerine belirli bir fiyat garantisi veren ve bunların satın alınmasını adeta topluluğun bir görevi haline getiren uygulamaya, Amerika "serbest ticaret ilkesine aykırıdır" gerekçesi ile karşı çıkmıştır.

Tarım müzakerelerinden somut bir sonucun çıkmaması ve özellikle büyük ekonomik güçlerin taviz vermez tutumları yüzünden, Türkiye gibi yeni pazar arayışları içindeki gelişmekte olan ülkelerin, söz konusu pazarlara ihracat yapması bir hayli güçleşecektir.

6. Korunma Önlemleri

Korunma önlemlerinin geçici olarak uygulanması durumunda, yerli üreticilere verilen zararı tespit etmek için kullanılacak kıstaslara açıklık getirilmelidir.

Söz konusu önlemlere (62) Türkiye'nin başvurması durumunda ise, ilgili üretim dalında yapı değişikliğine gitmeyi mümkün hale getirecek bir anlaşma sağlanarak uygulama alanına konması, uluslararası ticaretin istikrarı açısından gereklidir.

(62) Türkiye'de alınan korunma önlemleri tarife ve tarife dışı önlemler şeklinde olmaktadır. Spesifik veya advalorem vergilerin yükseltilmesi, ek vergi uygulaması, tarife kontenjanlarının ortaya çıkması birinci tür önlemlere, ithalatta ambargo konulması, ithal lisanslarının verilmesinin yasaklanması, ithalatta teminat sistemi ve diğer miktar kısıtlamaları ise ikinci tür önlemlere örnek olarak gösterilebilir. Bkz.: "Sekizinci ...", s.31.

7. Sahte Mallar Dahil Fikri Mülkiyet Hakları

Türkiye Fikri Mülkiyet Hakları konusunda mevcut uluslararası anlaşmalardan, Sınai Mülkiyetin Himayesine Dair 1883 tarihli Paris Sözleşmesi'ne, Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı'nın Kurulmasına Dair 1967 tarihli WIPO Sözleşmesi'ne, Eşya- lar Üzerinde Sahte ya da Aldatıcı Mahreç İşaretlerinin Yasaklanması için Madrid Anlaşması, Edebi ve Artistik Çalışmaların Himayesine Dair Bern Sözleşmesi'ne üye bulunmaktadır.

Türkiye'nin mevcut mevzuatında milli işlem, ayırıcılık yapmama, saydamlık ilkelerine yer verilmekte ve fikri mülkiyet hakları yeterince korunmaktadır.

Milli ve uluslararası mevzuatta eksik görülen konularda özellikle anlaşmazlıkların çözümü, gümrüklerde yeterli tedbirlerin alınması ve kontrol mekanizmalarının güçlendirilmesi için belli kuralların konulup uluslararası alanda uygulanmasının sağlanması, fikri mülkiyet haklarının etkin ve yeterli bir şekilde korunması açısından yararlıdır.

Türkiye'de Fikri Mülkiyet haklarının uygulanmaması sonucu ortaya çıkan sahte mal ticaretinin, gümrüklerde kontrolüne ilişkin özel bir mevzuat uygulanmayıp, Gümrük Kanunu'nda sadece "Sahte Menşeli Eşya ve Mallar" hakkında hükümler yer almaktadır (63).

(63) Ekz.: 1141 Sayılı D.İ.E.'nin Gümrük Giriş Tarife Cetveli, Ankara, 1989.

8. Çok Taraflı Ticari Müzakereler Anlaşma ve
Düzenlemeleri (Kodlar)

a. Subvansiyon Kodu

Türkiye Subvansiyon Kodu'na 1 Mart 1985 tarihinde fiilen üye olmuştur. Türkiye'nin 1987 ihracat teşvik politikası düzenlenirken, GATT Subvansiyon Kodu'nu inzalamış olması gereği vergi iadeleri 1988 yılında kademeli olarak azaltılmış ve 1989 yılı Haziran ayında ise sıfırlanmıştır (64).

Subvansiyon Kodu ile ilgili anlaşmada ihracat subvansiyonları olarak vergi iadesi, indirim muafiyetleri, çeşitli ihracat primleri, ihracat taşıma kolaylıkları, ihracat kredi garantisi, ihracat sigortası, kambiyo kuru risklerine karşı programlar, ihracat kredi kolaylıkları ve düşük faizler gibi doğrudan ve dolaylı subvansiyonların zaman içinde kaldırılacağı belirtilmiştir.

Subvansiyon Kodu ile ilgili anlaşmada ihracat subvansiyonları dışındaki subvansiyonların, toplumsal ve ekonomik politika amaçlarını teşvik edici, önemli araçlar olduğu kabul edilmektedir. Bu amaçla Türkiye'nin söz konusu subvansiyonlara baş vurma hakkının kısıtlanmaması gerekir.

Günümüzde, uluslararası ticarete GATT'ın kurallarına ters düşmeyen ve uluslararası soruşturmalara neden olmayan doğrudan ve dolaylı bir çok teşvik türü vardır.

(64) Vergi iadesi hakkında ayrıntılı bilgi, Türkiye'de ihracat teşvikleri başlığı altında incelenecektir.

Dolaylı teşvikler içinde sanayinin yapısının ihracata uyması için gerekli yardımlar, istihdam ve bölgesel gelişme yardımları, uluslararası fuar ve sergilere katılmayı teşvik edici yardımlar sayılabilir.

Türkiye'nin, genel ihracat teşvik politikası içinde doğrudan teşviklerin yanı sıra, yukarıda açıklanan dolaylı teşvikleri de uygulamaya koyması gerekmektedir.

b. Antidamping Kodu

1984 yılından sonra yürürlüğe konulan ihracata dönük politikanın uygulanması ile miktar kısıtlamaları, kambiyo kısıtlamaları kaldırılmış, gümrük vergilerinin oranları da indirilmiştir. Bu durum sonucu Türkiye'ye giren kalitesiz ve ucuz mallara karşı Türk firmalarının şikayetleri yoğunlaşmıştır. Söz konusu durum antidamping mevzuatına olan ihtiyacı hissettirmiştir.

Türkiye antidamping koduna katılsa da katılmasa da, haksız rekabet uygulamalarına karşı bir mevzuata ihtiyaç duymaktadır. Türkiye'de bugüne kadar bir anti-damping mevzuatı bulunmadığı için, Gümrük Kanunu ve İthalat rejimindeki mevzuat hükümleri de, haksız rekabet uygulamalarına karşı etkili önlemlerin alınmasında yetersiz kalmaktadır. Bu hükümler haksız rekabet soruşturmalarının şekil ve kurallarını içermemektedir.

Türkiye'nin GATT'a üye olduğu ve AET'ye tam üye olmaya hazırlandığı dikkate alındığında, bu kuruluşlara uyum sağlamak amacıyla, GATT ve AET mevzuatları ve uygulamaları da gözönüne alınarak milli bir mevzuat hazırlanmaktadır. Yakın zamanda uygulamaya girecek olan mevzuattan sonra Türkiye antidamping koduna üye olacaktır.

c. Gümrük Değerlendirme Kodu

Türkiye'nin onay kaydıyla imzalanmış olduğu Gümrük Değerlendirme Kodu, Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke olması nedeni ile, yürürlüğe girdiği tarihten başlamak üzere en geç beş yıllık bir süre içinde kod hükümlerinin uygulanmasını erteleme imkanı tanınmıştır.

Türkiye; Gümrük Kanunu'nun eşyanın kıymetine ilişkin 65. maddesi ile buna bağlı olarak Gümrük Yönetmeliği'nin ilgili maddelerini kod hükümlerine ayarlamak ve gerekli personelin eğitimini sağlayabilmek amacı ile, kod hükümlerinin uygulanmasını erteleme hakkını kullanacaktır (65).

d. Ticarete Teknik Engeller (Standartlar) Kodu

Türkiye'de mevcut 6.000 adet standartın çok az bir miktarı mecburi standarttır. Geri kalan ⁺⁺ ihtiyari (isteğe bağlı) standartların, müzakerelerde bildirim konusu yapılmasına ilişkin teklife Türkiye'nin olumlu yaklaşması mümkün değildir.

Zorunlu hale gelen standartlar hakkında GATT'a bilgi verilmesinde, Türkiye açısından herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

Türkiye'de standart hazırlamakla görevli, ulusal kuruluş olan TSE dışında başka kuruluş yoktur. TSE'nin de mecburi standartları ~~katı blok~~ ülkelerinin standartlarına uyduğundan, bu konuda GATT ile uyuşmayan herhangi bir işlem bulunmamaktadır.

(65) "Sekizinci ...", s.28.

9. Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri

Türkiye'de gerçekleştirilen yabancı yatırımlarda, ticareti bozucu veya kısıtlayıcı tedbirler genelde söz konusu değildir. Fakat görüşmelerde ülkeyi bağlayıcı kurallar konulması yoluna gidildiği taktirde, Türkiye'ye uluslararası planda sorumluluk getirecek nitelikteki teşebbüslere karşı, dikkatli ve hassas davranılması gerekmektedir.

10. Hizmet Ticareti

Türkiye, hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi amacıyla yönelik OECD Sermaye Hareketleri Liberasyon Kodu ile Görünmeyen İşlemlerin Liberasyon Kodu'na katılmıştır.

Türkiye'nin dış ticaretten sağlayabileceği hizmet gelirlerinin sayısı oldukça kısıtlıdır. Ülkenin ithal ettiği malları taşıması ve sigortalaması, turizm, taahhüt hizmetleri yavaş büyüyen hizmet dallarıdır. Türkiye, daha çok hizmet ticaretine konu olan sigorta - finans - taşıma ve haberleşme sistemleri; sermaye ve yatırım gelirleri gibi alanlarda henüz ihracat potansiyeline de sahip değildir.

Türkiye'de hizmet ithalatını ve ihracatını istatistik rakamlarla belirlemek de pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle müzakerelerin bugünkü aşamasında tanım ve istatistik sorunları çözümlenmeden ve özellikle sektör bazında çalışmalar yapılmadan, Türkiye'nin hizmet ticareti konusunda genel bir politika bildirmesi sakıncalıdır. Özellikle Türkiye'nin özel durumunun dikkate alınması gereklidir.

IV. TÜRKİYE'DE HAKSIZ TİCARİ REKABET UYGULAMALARI

A. DAMPING

1980 yılı sonrasında ekonomisini dışa dönük sanayileşmeye açan Türkiye'nin, en büyük problemi haksız ticari rekabet uygulamalarıdır.

Özellikle 1984 yılında liberal ithalat politikasının uygulanmasıyla birlikte, ülkedeki çeşitli firma ve kuruluşlardan, bir çok ülkenin ve firmanın damping uygulamalarına giriştikleri yolunda alınan şikayetler yoğunlaşmaya başlamıştır.

Liberal dış ticaret politikası, tedbirler alınmadan kayıtsız olarak her türlü malın ithali demek değildir. Herşeye rağmen pazara girmek, fiyatlarda önemli indirimler yapmak, kalite unsuruna değer vermemek şeklinde ortaya çıkan damping uygulamalarına karşı, liberal ithalat politikaları uygulamasında bile bazı tedbirlerin alınması gereklidir.

Türkiye açısından damping konusunun iki yönü vardır: Birincisi Güneydoğu Asya ve Doğu Avrupa ülkelerinin dampingli olarak ve politik fiyatlarla Türkiye'ye mal satmalarıdır (66). İkincisi ise Türk ihraç ürünlerine bilhassa AET ve ABD'den yöneltilen damping iddiaları ve kısıtlamalarıdır.

Türkiye'nin başka bir ülkenin pazarına girişi, ancak fiili ithalatın gerçekleşmesiyle mümkündür. Bazı sanayileşmiş

(66) Doğu Bloku ve Uzakdoğu ülkeleri damping uygulamalarını kendi ülkelerinde yasallaştırarak söz konusu uygulamayı ihracatta bir yöntem olarak kullanıyorlar. Yasal olması nedeni ile ihracatlarında politik fiyatlar geçerlidir.

ülkelerde, çok düşük bir pazar payına sahip Türkiye çıkışlı bir ithalatın, sanayileşmiş ithalatçı ülkedeki bir sanayiye zarar vermesinin mümkün olamayacağı dikkate alınarak "ciddi zarar" tanımına açıklık kazandırılmalıdır (67). Böylece sanayileşmiş ithalatçı ülkenin zarara uğradığı iddiasıyla sanayinin küçük bir bölümünden gelen soruşturma taleplerine imkan verilmemelidir.

B. SUBVANSİYON

Türkiye'de ihracatın arttırılması ve özellikle ihracatı içinde sanayi ürünleri oranının yükseltilmesi, subvansiyonların en yaygın şekilde alınmasını ve uygulanmasını gerektirmiştir.

Türkiye'de uygulama alanı bulmuş subvansiyonlar (ihracat teşvik araçları) genel hatlarıyla aşağıda belirtilen şekilde on üç başlık altında toplanabilir.

- İhracatta Vergi İadesi,
- İhracatı Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan Yapılan Ödemeler,
- Düşük Maliyetli İhracat Reeskont Kredisi,
- Vergi, Resim ve Harç İstisnası,
- İhracatta Vergi İadesi Avansı,
- İhracatta KDV İstisnası,
- Kurumlar Vergisi İstisnası,

(67) Dampingin yol açtığı zararın ciddi olduğunun tesbiti konusunda açıklık bulunmaması nedeni ile ihracatçı ülke çok düşük bir pazar payından dolayı cezalandırılabilir. tedir.

- Konut Fonu İstisnası,
- Navlun Primi,
- İhracat Karşılığı Gümrük Muafiyetli İthalat,
- İhracat Karşılığı Dövizlerin İhracatçıda Bırakılması,
- Geçici Kabul Rejimi ile Mal İthalatı,
- İhracat Sayılan Satış ve Teslimlerin Teşviklerden Yararlanması,

Bugün dünyada milli üretimler geniş bir oranda, uluslararası talepleri karşılamak üzere yapılmaktadır. Subvansiyonların başlıca amaçlarından biri, dar anlamda Türk mamullerine ihrac gücü kazandırmak ve dış ülkelerin aynı nevi ve kalitedeki mamulleri ile dış piyasada rekabet imkanı sağlamaktır.

Geniş anlamda ise, uzun vadede Türk ihracatının bünyesini değiştirmek ve mamul ihracının toplam ihracat içindeki oranını yükseltmektir. Bugün sanayi ürünlerinin Türkiye ihracatının içinde % 80 gibi bir düzeye ulaşmış olması arzulanan amacın gerçekleşmesinde olumlu adımlar atıldığına bir ifadesidir.

1986 yılında (petrol fiyatlarının düşüş göstermesi dolayısıyla petrol üreticisi ülkelerin ithalatlarını kısmaları gibi dış etkenlerin de tesiriyle) Türk ihracatında görülen yavaşlama sonucu, yeni bir sistem geliştirilmiştir. Söz konusu sisteme göre ihrac potansiyeli olan seçilmiş bazı maddelerin ihracatında, ihrac edilen malın değerine göre değil, miktar ve adedine göre belirlenen düzeyde, Destekleme Fiyat İstikrar Fonu'ndan ödeme yapılması gerekmektedir.

İhracatta uygulanan her türlü subvansiyonun esas itibariyle üretim aşamasına doğru kaydırılması, uzun vadede Türk ihracatının bünyesi üzerinde çok daha olumlu tesirler yapacaktır.

V. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE GATT İLE UYUMU

1984 yılından sonra dış ekonomik ilişkilerde, liberal bir politika izlenmeye çalışılmaktadır. İzlenen politikanın temel amacı, liberal dış ticarete geçiş olmakla birlikte, günün koşullarının gerektirdiği ilave tedbirler de alınmaktadır.

Tahsisli İthal Malları Listesi (68) uygulamasına son verilmiş, uygulamaya konan Müsaadeye Tabi Mallar Listesi (69) temelinde eski uygulamaya paralel olarak bugüne kadar sürdürülmüştür. Daha liberal ticaret rejimi uygulamak amacı ile Müsaadeye Tabi Mallar Listesi'nin yürürlükten kaldırılması gerekmektedir. Çünkü söz konusu liste uygulaması ile fiilen miktar kısıtlaması yapılmaktadır.

Türkiye'de fon uygulamasının temel amacı ise, mevcut maliyet yapısını ithal malları fiyatları ile dengelemektir.

Söz konusu uygulamalar belirli süreler sonunda kaldırılacak geçici tedbirlerdir. Buna rağmen Türkiye gelişmekte olan bir ülke olması nedeni ile, bu tür tedbirleri sınai yapısındaki gelişmelere bağlı olarak bir süre daha uygulamak zorunda kalabilir.

(68) Tahsisli İthal Malları Listesi, İthalatı kotayla sınırlandırılmış olan maddeleri gösteren listedir. Bkz.: GENEL EKONOMİ ANSİKLOPEDİSİ, s.460-461.

(69) Müsaadeye Tabi Mallar Listesi, İthalatı izne bağlanmış maddeleri gösteren listedir. Bkz.: GENEL EKONOMİ ANSİKLOPEDİSİ, s.461.

İthalat ve ihracatı kısıtlayıcı tedbirleri uygulamaya koyarken, somut kriterlerin ortaya konulmasının güçlüğünü gözden uzak tutmamak gerekir. Diğer yandan Türkiye'nin AET'-ye tam üyelik başvurusunun, dış ticaretin liberalleştirilmesi konusundaki uygulamalara getireceği sınırlamaları da göz önüne almak gerekmektedir.

GATT kurallarına ters düşen ikili anlaşmalar niteliğindeki "Gri Bölge" uygulamaları aslında Türkiye'nin çıkarlarına ters düşmemektedir. "Gri Bölge" uygulamalarına son verildiği taktirde Türkiye'nin mevcut pazarlarındaki payının, bazı Uzakdoğu ülkelerine kaptırılabilceği ihtinalli ortaya çıkmaktadır.

İthalatta alınan gümrük vergilerinde büyük çapta bir indirime gidilirken, esnek kur politikasıyla nisbi fiyatların ithal malları lehine dönüşmesine çalışılmış ve dış ticaret dengesi bu yolla korunmuştur.

Diğer bir ifade ile ithalatın giderek liberalizasyonu ve dış ticaretin açık vermemesi izlenen kur politikası sayesinde olmuştur. Fakat uygulanan kur politikası ithal malları fiyatının gündən güne artmasına engel olamamış, ihracatta uygulanan vergi iadeleri ise talebi şişirerek fiyatlar üzerindeki baskıyı körüklemiştir (70).

Türkiye'nin ticari ilişkilerinin büyük ölçüde OECD üyesi ülkeler olması ve OECD ülkelerinin de büyük çoğunluğunu

(70) Bilge ERENGÜL, "Türkiye'nin Dışa Açılma Sürecinde Aşamalar ve Ekonomi Politikalarının Değerlendirilmesi", DIŞ TİCARETTE DURUM, Ocak Şubat 1989, s.13.

AET ülkelerinin oluşturması nedeni ile, bu ülkelerin izlediği politikalardan çok farklı bir görüş içine girmenin Türkiye açısından yeni sorunlara yol açabileceği düşünülmelidir.

Türkiye korunma tedbirlerine başvurmaktadır, bununla birlikte sanayileşmiş ülkelerin uyguladığı korunma politikalarından da zarar görmektedir. Sanayileşmiş ülkeler korunma tedbirlerinden vazgeçerlerse, o zaman Türkiye rekabet gücü daha yüksek olan başka ülkelerin rekabetiyle karşılaşabilecektir.

A. TÜRKİYE'DEKİ KORUMACILIK TEDBİRLERİ

Türk sanayinde tüm çabalara rağmen tekstil, elektronik mamuller, demir-çelik ve deri mamullerinde korumacılık artmıştır. Bir yandan girdi mallarına verilen ithal imkanı daha iyi, kaliteli malı daha ucuza temin edebilmeyi mümkün kılmıştır. Diğer yandan nihai tüketim mallarına daha yüksek gümrükle ithal imkanı tanınmıştır.

Söz konusu uygulamalar, başlangıçta fiili korumayı yükseltmiştir. 1984 yılı sonrasında kısıtlamaların kaldırılması ve gümrük rejiminde yapılan bir takım değişiklikler sanayi kesiminde fiili korumayı bu kez önemli boyutta indirmiştir.

1. İthalattaki Korumacılık Tedbirleri

Türkiye'deki genel dış ticaret politikaları çerçevesinde, ithalatı olduğundan daha ileri bir seviyede libere etmek temel anahtardır. İthalatı libere ederken genel prensip, mevcut fonları ekonominin elverdiği ölçüde azaltmak, müsaadeye tabi malları ilk aşamada fona tabi tutarak libere etmektir.

Zaman zaman bazı mallardan alınan fonların arttırılması istisnai bir durumdur. Fon uygulaması geçici olması nedeniyle düzenlemeler genelde azalma yönünde olmalıdır.

Müsaadeye tabi bir malın fon uygulamasına tabi tutulması, ithalatı engelleyici değil, aksine serbestleştirici bir uygulamadır. Bu nedenle zaman zaman fona tabi malların sayısının yükselmesi liberasyondan sapma olarak düşünülmemeli, aksine liberasyona daha ileri bir seviyede geçiş olarak değerlendirilmelidir.

Toplu Konut Fonu uygulaması ile, önceden kaçakçılık yoluyla (yasal olmayan yollardan) yapılan bazı malların ithalatı, iç pazar bozulmasına meydan vermeyecek şekilde serbestleştirilmiştir.

Türkiye'de liberasyon politikası uygulaması sırasında, yeni kurulmuş temel mallar üreten ve henüz dış rekabete açılmaya hazır olmayan sektörlerdeki bazı maddelerin, Müsaadeye Tabi Mallar Listesi'nde bırakılması veya maddenin libere edilmesi sırasında, sektörü koruyucu düzeyde bir fon kurulmasıyla sektörlerin korunmasına özen gösterilmiştir.

Fon miktarının tespitinde koruma ihtiyacının yanında kaçakçılığın azaltılması, iç ve dış fiyatlar arasında denge sağlanması, aşırı fiyat artışlarının önlenmesi, yabancı turistlerin tüketim ihtiyaçlarının karşılanması ve Konut Fonu'na kaynak sağlanması gibi hususlar önemli rol oynamaktadır.

İthalattan alınmakta olan fonların amaçları arasında; konunun temelindeki noktanın AET ülkeleri ve ihracatta önemli paya sahip diğer ihracatçı büyük ülkelerin Türkiye'ye yönelik olarak yaptıkları ihracatta, kaybolan avantajlarının olduğu açıktır.

Özellikle 1984 yılından sonra ithalatta ithali yasak mal kalmadığı gibi, ithali müsaadeye tabi mal sayı da büyük ölçüde azalmış ve liberasyon değeri de arttırılmıştır. (Bkz.: TABLO 2)

TABLO : 2

LİBERE VE MÜSAADEYE TABİ İTHALATIN TOPLAM İTHALAT
İÇİNDEKİ PAYI

	Liberasyon		Müsaadeye Tabi	
	Değer	İthalat İç.%	Değer	İthalat İçindeki %
1985	8.858.880	% 78,1	1.386.470	% 12,2
1986	8.437.950	% 75,9	1.181.791	% 10,6
1987	11.475.513	% 81	1.387.622	% 10
1988	12.163.579	% 85	810.659	% 6
1989 (üç aylık)	2.870.041	% 87	113.210	% 3
1988 (üç aylık)	3.161.205	% 91	190.215	% 5

KAYNAK: Devlet İstatistik Enstitüsü

2. İhracattaki Korumacılık Tedbirleri

Türkiye 1980 yılından sonra uygulamaya koyduğu (ihra-
cat modeliyle kalkınmayı gerçekleştiren) politikayı, 1970-1980
yılları arasında çok daha canlı ve teşvik edici şekilde dışı-
açılmak suretiyle uygulamalıydı.

1970-1980 yılları arasında dünya ticaretinde bir da-
ralma yoktu. Daralma olmadığı için kotalar ve GATT'in uygula-
mada ülkeye zorluk getiren sert kuralları da olmayacaktı. Do-
layısıyla Türk malları söz konusu yıllar arasında teşvik edil-
seydi, bugün karşılaşılan satış ile ilgili darboğazlarla kar-
şılaşılmazdı.

Türkiye 1980 yılında ihracatını teşvik yoluyla korumacılık yöntemine başvurduğu zaman, ABD'nin ticari dengesinin açık vermesi ve bu açığı dengelemeye çalışması Türkiye'nin ABD'ye yönelik mal arzında bir daralma yaratmıştır. Aradan bir iki yıl geçmeden korumacılık duvarları yükselmeye başlamıştır ve kotalar, telafi edici vergiler arka arkaya gündeme gelmişlerdir.

1980-1990 yılları arasında konjonktürel şartlarda zaten zorlaşmalar, kısıtlamalar olduğundan Türkiye ihracatını daha fazla bu devirde teşvik etmeye mahkum olmuştur. Fakat Türkiye ihracat olgusunu tam kurumsallaştırmadan teşviklerin büyük bölümünü kaldırmıştır.

Geç sanayileşme evresinin temel aracı korumacılık dolayısıyla subvansiyonlardır. Doğrudan ve dolaylı subvansiyonlar hükümetlere sadece bir finansör niteliği değil, aynı zamanda neyin, ne zaman ve nerede üretileceğine karar veren bir girişimci niteliği vermektedir.

Küçük üretim birimlerinin üretim ve ihracatta teşvik edilmesi, ilk bakışta liberalizasyona ters görünse de aslında aynı sektörde çalışan üretim birimlerinin sayısını arttırdığı için, serbest rekabete hizmet eden bir unsurdur.

İhracatta Vergi İadesi, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu, KDV İadesi, İhracat Kredisi ve Kaynak Kullanım Destekleme Fonu gibi uygulamalar Türkiye'nin ihracat miktarı düzeyinin korunmasında ve özellikle ihracatın istikrara kavuşmasında önemli bir rol oynayabilir.

1985 yılı başında Türkiye'de düşük faizli ihracat kredi uygulaması kaldırılmış, bunun yerine Kaynak Kullanım Des-

tekleme Fonu uygulaması getirilerek, ihracatta öz kaynakların kullanımını teşvik edilmiştir. İhracatta vergi iadesi uygulaması ise 15 Nisan 1989 yılında tamamen kaldırılmıştır.

Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen Türk ihracatının karşı karşıya bulunduğu en önemli sorun, özellikle sanayileşmiş ülkelerin bazı Türk ihraç mallarına karşı başlatmış oldukları kısıtlamalardır.

Söz konusu kısıtlamalar arasında en önemlileri; ABD ve AET'nin bazı tekstil ürünlerine yönelik olarak koyduğu kotalar, Türkiye'nin AET'ye yönelik bazı tarım ürünleri ihracatında, AET'nin uyguladığı asgari ithal fiyatı, gümrüksüz kota ile ABD'nin bazı demir-çelik ürünlerine karşı uyguladığı telafi edici vergilerdir (71).

Türkiye'ye karşı konulan söz konusu kısıtlamalardan bir kısmı yapılan görüşmeler sonucunda daraltılabilmektedir. Mevcut kısıtlamaların da kaldırılması konusunda gerek bu ülkelerde ve gerekse uluslararası kuruluşlarla görüşmeler sürdürülmektedir.

B. TÜRKİYE'DEKİ İHRACAT TEŞVİKLERİ

Türkiye uzun bir zaman sınırlı sayıda malı, Türk ihraç mallarına getirilen kısıtlamalar sonucu ancak belli miktarlarda ihraç etmiş ve çoğunluğu tarım ürünü olan bu malların değişmeyeceği sanılmıştır. Bu durumda Türkiye'de teşvikle ihracatın arttırılamayacağı, öncelikle üretimi arttırmak ve

(71) "1986 Yılında Türkiye'nin Genel Ekonomik Durumu ve Dış Ticareti", Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Mayıs 1987, s.23.

daha sonra teşvik ederek ihracatın arttırılması mümkündür.

1980 yılından itibaren Türk ihracatının teşvik edilmesi özellikle kur politikasıyla ele alınmış ve gerçekçi kur politikası uygulanmıştır. Gerçek fiili kurlar 1981 yılından itibaren, ihracatı olumlu etkileyecek biçimde ithalattaki gerçek fiili kurların üstüne çıkmıştır. Diğer bir ifade ile, iç piyasalardan daha çok dış piyasaları cazip kılan bir kur politikası uygulanmıştır.

Gerçekçi kur politikasının, bir yandan ihracat kesimlerini diğer yandan da ithal ikamesi kesimlerini koruyucu ve uyandırıcı bir niteliği vardır. Söz konusu özelliklerinin yanında ithalatı belki engellediği, ithalatı tamamlayan kesimleri de engelleyen bir araç olduğu gözden kaçmamalıdır.

1949 yılında uygulamaya başlanan ihracatta vergi iadesi, 1982 yılından itibaren önem kazanmış ve bu tarihten itibaren de kısa dönemli bir olay olmuştur. Parasal teşviklerin başında yer alan vergi iadesi 1988 yılı sonunda sıfırlanmıştır. Bununla beraber vergi iadesi oranları 1988 yılında aşağıya çekilmiş ve ihracatın hızında % 14'lük bir artış sağlanmıştır. Dolayısıyla ihracat 1987 yılına göre daha az artmasına rağmen, bir önceki yıla göre azalma görülmemiştir. (Ekz.: TABLO 2)

1949-1979 yılları arasındaki vergi iadesi ödemelerinin, ihracat içindeki payı % 5,5'dur. 1980 yılından 1985 yılına kadar ise bu oran sürekli artmıştır. 1985-1988 yılları arasında da sürekli azalma göstermiştir. (Ekz.: TABLO 3)

Vergi iadesi ödemeleri, 1988 yılında sadece ihracat içindeki oranı aşağıya çekilmiştir. Yoksa değer olarak 1987

yılına göre artmıştır. Nitekim 1987 yılı ihracatı % 36 oranında artarken 1988 yılında teşviklerin tedricen azaltılması sonucunda artış oranı % 14 dolayında olmuştur.

TABLO : 3

VERGİ İADESİNİN İHRACAT İÇİNDEKİ PAYI

MİLYON TL.

Yıllar	Vergi İadesi	İhracat	Vergi İadesinin İhracat İçindeki Payı %
1949-1979	17.955	327.525	5,48
1980	4.905	221.498	2,21
1981	24.653	530.716	4,64
1982	86.716	923.748	9,38
1983	148.990	1.283.263	11,61
1984	329.060	2.602.708	12,64
1985	287.378	4.122.164	6,97
1986	281.602	4.988.514	5,64
1987	437.207	8.719.193	5,01
1988	335.390	16.521.589	2,03

KAYNAK: Devlet Planlama Teşkilatı

1986 yılında uygulamaya başlanan Destekleme Fiyat İstikrar Fonu her yıl sürekli artmıştır. 1985 yılında başlanan Kaynak Kullanım Destekleme Fonu ise 1989 yılına kadar azalmış ve söz konusu yıl başında sıfırlanmıştır. (Bkz.: TABLO 4)

1987 ve 1988 yıllarına ait verilere, navlun priminin de dahil olduğu toplam teşvikler, her yıl değer olarak artmıştır. Fakat ihracatın sürekli ortması sonucu toplam teşviklerin ihracata oranı, 1985 yılına kadar artmasına rağmen söz konusu yıldan itibaren azalmıştır. (Bkz.: TABLO 5)

TABLO : 4
TOPLAM İHRACAT TEŞVİKLERİ
MİLYON TL

Yıllar	Vergi İadesi	DFİF	KKDF	Toplam Teşvikler (72)
1949-1979	17.955			17.955
1980	4.905			4.905
1981	24.653			24.653
1982	86.716			86.716
1983	148.990			148.990
1984	329.060			329.060
1985	287.378		45.530	332.908
1986	281.602	6.294	146.209	435.913
1987	437.207	129.500	69.472	652.179
1988 OCAK	44.306	8.000	1.031	53.337
1988 ŞUBAT	49.054	26.900	2.125	79.079
1988 MART	53.047	25.500	2.630	83.677
1988 NİSAN	54.519	17.900	1.965	74.884
1988 MAYIS	65.430	11.000	1.118	78.548
1988 HAZİRAN	58.093	25.300	696	85.089
1988 TEMMUZ	54.321	26.600	289	83.210
1988 AĞUSTOS	68.203	17.059	391	86.733
1988 EYLÜL	62.001	36.820	333	100.154
1988 EKİM	53.481	42.066	10	96.557
1988 KASIM	54.115	46.093	0	100.208
1988 ARALIK	58.152	52.152	330	121.634
1988 TOPLAM	674.802	335.390	10.918	1.043.110
1989 OCAK	51.486	34.700	0	88.886
1989 ŞUBAT	51.037	42.508	0	95.545
1989 MART	53.943	57.100	0	112.843
1989 NİSAN	60.027	92.000	0	154.027
1989 MAYIS	58.149	37.032	0	97.181

KAYNAK: Devlet Planlama Teşkilatı

(72) 1987,1988 Yıllarına ait verilere Navlun Primi dahildir.

TABLO : 5

TOPLAM TEŞVİKLERİN İHRACAT İÇİNDEKİ PAYI

MİLYON \$

Yıllar	Toplam Teşvikler (73)	İhracat	Toplam Teşviklerin İhr.İçindeki Payı %
1982	539.4	5.746.0	9,39
1983	665.0	5.727.7	11,61
1984	901.9	7.133.6	12,64
1985	642.7	7.958.1	8,08
1986	651.6	7.456.8	8,74
1987	762.2	10.190.1	7,48
1988 OCAK	49.8	905.5	5,50
1988 ŞUBAT	68.6	944.9	7,26
1988 MART	69.7	952.5	7,32
1988 NİSAN	60.2	1.008.0	5,97
1988 MAYIS	60.8	825.0	7,37
1988 HAZİRAN	63.2	891.8	7,08
1988 TEMMUZ	58.8	773.2	7,60
1988 AĞUSTOS	57.9	812.9	7,12
1988 EYLÜL	63.2	1.006.0	6,28
1988 EKİM	56.4	962.2	5,86
1988 KASIM	58.1	1.080.0	5,38
1988 ARALIK	67.8	1.470.0	4,61
1988 TOPLAM	734.4	11.632.0	6,31
1989 OCAK	48.1	771.6	6,23
1989 ŞUBAT	50.0	953.1	5,25
1989 MART	57.0	1.080.0	5,28
1989 NİSAN	75.0	1.105.4	6,78
1989 MAYIS	47.3	982.0	4,82

KAYNAK: Devlet Planlama Teşkilatı

(73) Ekz.: Dipnot (72).

Vergi iadesinin kaldırılmasından sonra bu teşviklerin yerine geçecek daha uygun politikalar (düşük faiz uygulamasıyla sağlanacak krediler) üretimden başlamalıdır. Çünkü Türkiye'de "en düşük faiz" uygulamasının, geniş kapsamlı bir kredi planı çerçevesinde ihracatçıya verilmesi ne GATT ilkelere, ne de AET bütünleşmesine ters düşmeyecektir.

Vergi iadesi belli bir rakamı ihraç ettikten sonra ihracatçıya ödenen bir yüzde ise, bunun hesabı yapıldıktan sonra (kredi olarak verilen teşviklerin) faiz iadesi olarak da ödense daha teşvik edici olur.

Teşvik politikası ile yerli sanayi koruma politikası, birbirini desteklemeli ve ihracat teşviki ile belirlenen sektörlerde, üretim artışı politikasının dengeli bir biçimde bütünleştirilmesine önem verilmelidir.

S O N U Ç

1960 yıllarından beri liberalleşmenin sağlanması yolundaki çabaların tersine, dünya ticaretindeki koruma önemli bir biçimde artmıştır. Dillon, Kennedy ve Tokyo Round müzakerelerindeki anlaşmalarla gümrük vergileri % 66'ya varan bir oranda indirilebilmiştir.

Gümrük vergilerinde sağlanan söz konusu indirimler, özellikle 1980 yılı başlarından itibaren Amerika'nan başlattığı kısıtlamalarla yeniden yükselmiştir.

Söz konusu yükselmenin nedeni sanayide teknolojik üstünlüğün kaydedilmesinden kaynaklanmaktadır. Korumanın yoğunlaştığı mal gruplarının başında tekstil, elektronik mamuller gelmektedir. Ayrıca demir-çelik ve deri mamulleri de bu gruplar arasında yer almaktadır. Türk dış ticaretini ilgilendiren bu tür mal gruplarında da koruma devam etmektedir.

Türkiye, AET'nin Ortak Gümrük Tarifesi gereği, 1 Ocak 1989 tarihinden itibaren taviz listesinde % 20'lik bir indirim gitmiştir. Bu indirimden dolayı, Türkiye'nin gümrük vergilerinde, GATT kuralları etkinliğini kaybetmiştir.

İthalat ve ihracatı düzen altına alma konusunda yapılacak herhangi bir girişim, korumacılık eğilimini arttıracaktır. Çünkü bir ülke diğer ülkelerdeki rakiplerine uygulanan korumacılık uygulamalarını ileri sürerek, karşılığında ulusal düzeyde her sektörün tercihli muamele görme talebinde bulunmaya teşvik edecektir.

Ödemeler dengesi açıkları, uluslararası pazarlarda entegrasyonun (uyum) zorluğu, ileri teknoloji ve sermaye birikiminin yeterli düzeyde olmaması gelişmekte olan ülkeleri, sanayileşmiş ülkeler karşısında dezavantajlı bir duruma getirmektedir.

Dışa açılmanın bedeli olarak da, nisbi fayatlar uluslararası fiyatlara yaklaşarak ihraç edilebilir ürünlerin karşılaştırmalı üstünlüğünü de azaltıcı yönde etki yapmaktadır. Bugün Türkiye ABD'ye, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu herhangi bir maldan biraz fazla ihraç ettiği zaman kotayla, antidamping uygulamalarıyla karşılaşmaktadır.

Yukarıda belirtilen sorunların çözüme kavuşturulması konusunda yapılacak çalışmalar sonunda, ortaya çıkacak sonuçların ülkelerin ekonomik durumlarına adaptasyonu için, belli bir süre tanınmalıdır. Bu amaçla gelişmekte olan ülkelerin dezavantajlı durumlarını ortadan kaldırabilmek için, GATT düzenine uymayan tedbirler belli bir süre için anlayışla karşılanmalıdır.

Mevcut kaynakların daha optimal ve daha verimli bir biçimde kullanılmasını zorlaştıran engeller ortadan kaldırılmadıkça, endüstri dünyasında yeterli düzeyde bir büyüme sağlamak mümkün değildir. Bunu anlayan başlıca sanayi ülkeleri,

bir dizi reform politikaları ile birlikte iç para piyasalarını aktif bir biçimde liberalleştirme çabalarını başlatmışlardır.

Sanayileşmiş ülkelerde hızlı üretim artışları sonucunda, iç piyasaların yetersiz kalması, dışa açılmayı zorunlu hale getirmiştir. Hızlı üretim artışlarından başka, geniş bir piyasa doğurduğu içsel ve dışsal ekonomiler, teknolojik ilerleme ve rekabet gibi faktörler maliyetleri düşürebilir. Gelişmekte olan ülkelerin oluşturdukları ekonomik birliklerde, etkiler daha büyük bir önem taşımaktadır.

Dünya tekstil-konfeksiyon ticaretinin $\frac{1}{2}$ 80'ini düzenleyen MFA, dünya ticaretinde önemli paylar olan ülkelerin paylarını korurken, yeni pay koparmaya çalışan küçük ihracatçıların durumunu ise güçleştirmektedir.

MFA'nın piyasa bozulmalarına neden olmaması amacı ile, tekstil ihracatçılarıyla ithalatçılarının aralarında, kısıtlayıcı nitelikteki özellikle ikili anlaşmalar yapmalarına izin verilmelidir.

MFA'nın GATT ile bütünleşmesi için bir geçiş dönemine ihtiyaç olduğundan, uluslararası tekstil ticaretinde miktar kısıtlamaları 4-5 yıl daha egemenliğini sürdürecektir.

Sanayileşmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin rekabet halinde oldukları tekstil, hazır giyim ve diğer mallarına kota uygulamaktadırlar. Böylece, gelişmekte olan ülkelere GSP sistemi ile tanıdığı oldukları ayrıcalıkları, diğer taraftan geri almış olmaktadır. Söz konusu durum da, gelişmekte olan ülkelere tanıdığı olan ayrıcalıklar söz konusu ülkeleri ticaret sisteminin bir parçası yapmaktan çok, bu sistemin dışına çıkartmış olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler ticaretteki liberalleşmeden vazgeçerek, dünya çapında ortaya çıkacak daha olumlu gelişmeleri tehlikeye atmamalıdırlar. Bunun için daha iyi durumda olanlar, diğerleri tarafından bu yolda alınacak önlemleri beklemeden, tek taraflı olarak liberalleşmeyi gerçekleştirmek bakımından teşvik edilmelidir. Çünkü her ülkenin liberalleşme düşüncesi, dünya ticaretinde liberalleşmeyi yaratacaktır.

Müzakerelerde gelişmekte olan ülkeler, ihracat olanağına sahip emek yoğun ürünlerde kayda değer bir taviz elde edemezken, aldıkları diğer ürünler imal edemeyecekleri kadar ileri teknoloji gerektiren ürünleri kapsadığı için, bu ülkelere yarar sağlamadığı ve tatmin etmediği gibi, aynı zamanda da tepkilere yol açmaktadır.

Uruguay Round'u, GATT'ın geleneksel alanlardaki özellikle kuralların anlaşılmaz olduğu tarım alanında, reform yapmak amacı ile görüş ve düşünceleri güçlendirmek, yaptırım gücünü geliştirmek ve günümüzde önem kazanan hizmetler gibi ihmal edilmiş alanlardaki kapsamını genişletmek için önemli bir fırsattır.

GATT, anlaşmazlıklara çözüm bulmak konusunda üzerine düşen görevini oldukça başarılı bir şekilde yapmıştır. Daha önceleri ticari anlaşmazlıkları çözecek bir mekanizma olmadığından, anlaşmazlık durumunda ülkeler birbirlerine karşı sert ticari önlemler almakta, bu önlemlerde misillemelere yol açmaktaydı. Dolayısıyla anlaşmazlık da uzayıp gitmekteydi. Fakat GATT'ın yorum ve önerileri, ticarete taşıdığı önem dolayısıyla, bu gibi anlaşmazlıkların çözümünde kısa sürede etkili olmaktadır.

Bazı ülkeler, ihraç mallarına gizli veya açık bir takım primler vermek ve ihraç malları için değişik ve gerçekte olduğundan çok daha düşük bir maliyet hesaplamak suretiyle, başka ülkelerin gümrük duvarlarından kolayca atlayarak, haksız ticari rekabet yapma imkanı yaratmaktadırlar. Böylece tarife ile konmuş olan korunma duvarı etkisiz ve yerli ürünler korunmasız kalmış olur. Himayeyi yeniden kurmak için, ithal mallarındaki fiyat düşüşüne en az eşit bir vergi koymak gerekir.

Belli üretim alanlarını destekleme aracı olarak, ülkeler tarafından uygulanan subvansiyonlar çok yaygınlaşmış ve ticaret kurallarının bozulmasında büyük rol oynamıştır. Subvansiyonlar, uluslararası ekonomik ve sosyal problemlerin çözümünde etkili bir araç olduğundan ve diğer ülkelerin misilleme yapmadıkları sürece, ülkelerin çoğu henüz bu uygulamadan vazgeçme niyetinde değildirler.

Üreticiye yapılan devlet yardımlarının miktarı esas alınarak ölçüldüğünde, tarım keşiminde yapılan korumacılık giderek artmaktadır.

İhracatta parasal teşvikler etkisini kısa zamanda göstermektedir. Bu nedenle gelişmekte olan pek çok ülke bu gibi teşvikleri daha pratik ve bünyelerine daha uygun bulmaktadırlar. İhracatta uygulanan her türlü teşviğin, esas itibariyle üretim aşamasına doğru kaydırılması, uzun vadede Türk ihracatının bünyesi üzerinde olumlu tesirler yapacaktır.

Türkiye, ihracatını teşvik etse de etmese de zaten dünyadaki ticari daralma ve ülkeler arasında mal satma ve almama yarışı dışarıya yönelik mal arzında muhakkak bir daralma yaratacaktır.

Türkiye'de ihracat fiyat rekabetiyle yapılabilmektedir. Bir çok sektörde henüz dünya standartlarına veya veriminde maliyet düzeylerine ulaşılabilmiş değildir. Bu bakımdan doğrudan verilen teşviklerin, bir anda ve topluca geri alınması ilgili sektörde sarsıcı bir etki meydana getirecektir.

Vergi iadesinin kaldırılması, vergi iadesine tabi mallardaki ihracat gerilemesi şeklinde olumsuzluk yaratacaktır. Vergi iadesinin kaldırılmasından itibaren ihracatta azalma olmamış fakat vergi iadelerinin uygulanması sırasındaki ihracat artış hızı gerçekleşmemiştir. Eğer kaldırılan vergi iadelerinin etkisini telafi edebilecek bir teşvik sistemi uygulanmazsa, Türkiye'nin 1990 yılı ve sonrası ihracatı hedeflerin çok altında kalacaktır.

GATT yürürlüğe girmesinden bu yana, dünya ekonomik durumundaki başlıca gelişmelere cevap vermiştir. Bu gelişmeler arasında önemli ülkeler veya ülke grupları arasındaki nisbi ekonomik güçlerde meydana gelen değişiklikler, uluslararası ilişkilerde gelişmekte olan ülkelerin önemli bir faktör olarak ortaya çıkışı, bölgesel ve tercihli ekonomik grupların oluşması, finansal ve ödemeler dengesine ilişkin güçlükler ve kurulmasından bu yana daha bir çok ülkenin GATT bünyesine katılmaları sayılabilir.

Söz konusu gelişmeler GATT'ın, değişikliklerin tartışılabileceği ve bunlardan doğan sorunların çözülebileceği bir forum olarak ve dünya ticaretinin liberalleştirilmesi sayesinde olumsuz etkilerin azaltılabileceği bir araç olarak, önemini vurgulamıştır.

Y A R A R L A N I L A N K A Y N A K L A R

- ALPAR, Cem-
ONGUN, Tuba : Dış Ticaret Ansiklopedik Sözlük,
Türkiye Dış Ticaret Derneği, Ankara,
1987.
- ALPAR, Cem : Gelişme Yolundaki Ülkeler ve Ulus-
lararası Ekonomik Kuruluşlar, Ankara,
1988.
- ANJARIA, S.T.
(Çev.KARLUK, S. Rıdvan) : "Tokyo Round Çok Taraflı Ticaret
Müzakereleri", ESADER, C.XV, S.2
(Haziran 1979).
- BAKIR, A. Fikri : "Genel Preferanslar Sistemi, ABD
Uygulaması ve Türkiye", BURSA EKO-
NOMİSİ, S.49 (Kasım 1988).
- BÜŞÜKTAŞKIN, Şener : Uluslararası Ticarete GATT Düzeni,
Gazi Üniversitesi İ.İ.B.Ş. Ya.No.
20/17, Ankara, 1983.
- CANEVİ, Yavuz : "GATT and the Uruguay Round",
BUSINESS WORLD, Turkish National
Committee of the International
Chamber of Commerce, 1988.
- CİMİLLİ, Ekrem : "En Çok Kayırılan Ülke Kuralı",
ESADER, C.XV, S.2(1979).

- ÇAKIROĞLU, Deniz : Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi (GSP), İGEME, C.I,II, Ankara, 1987.
- DİNÇKÖK, Ömer : "Ankara Anlaşmasının 25. Yılında Türkiye-AT İlişkileri", İKTİSADİ KALKINMA VAKFI DERGİSİ, S.59 (25. Yıl Özel Sayısı), 1988.
- ERENGÜL, Bilge : "Türkiye'nin Dışa Açılma Sürecinde Aşamalar ve Ekonomi Politikalarının Değerlendirilmesi", DIŞ TİCARETTE DURUM, Ocak-Şubat 1989.
- KÜÇÜKÇAKIR, Nurcan : Dış Ticarete Korumacılık ve Anti-dumping Uygulaması (Türkiye İçin Bir Model Önerisi), Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1987.
- PARASIZ, İlker : Para, Banka ve Finansal Piyasalar, B.3, Bursa, 1985.
- : "Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)", ESADER, C.II, S.(Şubat 1966).
- : "Ekim 1977 İtibariyle Çok Taraflı Ticari Müzakereleri Tokyo Round ve Türkiye", T.C. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER CENEVRE OFİSİ DAIMİ TEMSİLCİLİĞİ, Genevre, Ekim 1977.
- : "GATT Negotiations Essential to Maintain Strong Multilateral Trading System", IMF SURVEY, 12 December 1988.
- : GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Hakkında Genel Anlaşma, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul, 1964.
- : GATT, The Activities of GATT, Geneva, 1967/1968-1980/1981-1986.
- : GENEL EKONOMİ ANSİKLOPEDİSİ, C.I-II, 1988.
- : "Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması", GATT, UNCTAD ve Birleşmiş Milletler Şubesi Raporu, Ankara, Kasım 1987.

- : "MFA, GATT ve Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri", FOREIGN ECONOMIC RELATIONS, Mayıs 1989.
- : "Montreal Yarı Dönem Toplantısı" Maliye ve Gümrük Bakanlığı Gümrükler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1988.
- : "Sekizinci Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri (Uruguay Round)", Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Mayıs 1988.
- : "Tekstilde Korumacılık MFA (1986)", DIŞ TİCARETTE DURUM, Mayıs-Haziran 1988.
- : "That Trade Winds May Blow Fair", THE ECONOMIST, 20 February 1988.
- : "Trade and Development", BASIC FACTS ABOUT THE UNITED NATIONS, New York, 1987.
- : T.B.M.M. TUTANAK DERGİSİ, Dönem 9, Birleşim 20, C.XXVI, S.300, 20.12.1953
- : "1986 Yılında Türkiye'nin Genel Ekonomik Durumu ve Dış Ticareti", Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Mayıs 1987.
- : 1141 Sayılı D.İ.E.'nin Gümrük Giriş Tarife Cetveli, Ankara, 1989.

GATT ÜYESİ ÜLKELER

AKİT TARAFLAR (95 Ülke)

ABD		
Almanya Federal Cum.	İsveç	Sierra Leone
Antigua-Barbuda	İsviçre	Singapur
Arjantin	İtalya	Sri Lanka
Avustralya	İzlanda	Surinam
Avusturya	Jamaika	Şili
Bangladeş	Japonya	Tanzanya
Barbaros	Kamerun	Tayland
Belçika	Kanada	Togo
Belize	Kenya	Trinidad ve Tobago
Benin	Kıbrıs	Türkiye
Botswana	Kolombiya	Uganda
Brezilya	Kongo	Uruguay
Burkina Faso	Kore Cum.	Yeni Zeland
Burma	Kuveyt	Yugoslavya
Burundi	Küba	Yunanistan
Çad	Luxemburg	Zaire
Çekoslavakya	Macaristan	Zambiya
Dominik Cum.	Madagaskar	Zimbabve
Danimarka	Malavi	
Endonezya	Maldive Adaları	
Fas	Malezya	
Filipinler	Malta	
Fildişi Kıyısı	Mauritius Adası	
Finlandiya	Meksika	
Fransa	Merkezi Afrika Cum.	
Gabon	Mısır	
Gambiya	Moritanya	
Ghona	Nijerya	
Guyana	Nijer	
Güney Afrika	Nikaragua	
Haiti	Norveç	
Hindistan	Pakistan	
Hollanda	Peru	
Hong Kong	Polonya	
İngiltere	Portekiz	
İrlanda	Romanya	
İspanya	Ruanda	
İsrail	Senegal	

GATT KURALLARINI FİİLEN (DE FACTO) UYGULAYAN
ÜLKELER (29 Ülke)

Angola	Grenada	Solomon Adaları
Bahamalar	Kamboçya	St.Christoper
Bahreyn	Katar	Nevis
Birleşik Arap Emirlikleri	Kiribati	St.Lucia
Brunei Darussalem	Lesotho	St.Vincent ve
Cezayir	Mali	Grenadines
Demokratik Yemen	Mozambik	Swaziland
Dominik Cum.	Papua Yeni Gine	Tonga
Ekvator Ginesi	Sao Tome ve	Tuvalu
Fiji	Principe	Yeşil Burun
Gine Bissau	Seyşeller	Adaları

ÜYELİĞİ ŞARTLI KABUL EDEN (1 Ülke) (74)

Tunus

KAYNAK: GATT Activities (1987)

(74) Üyeliği Şartlı Kabul Etmesi Üyelik aidatı ödemediği için GATT Kurallarını yerine getirmesidir.

TARİFE DIŞI KISITLAMALAR

A- Devletin Ticarete Katılması ve Desteklenmesi

- a) Devlet Yardımları
- b) Telafi Edici ve Antidamping Vergileri
- c) Devlet Alımları
- d) Devlet Ticareti ve Devlet Tekeli (tekel imtiyazı)tanın-
mış özel Őirketler ve kooperatif uygulamaları dahil)

B- İthalat İşlemlerine Uygulanan Gümrük ve Diğer İdari

Formalitelere

- a) Gümrüklenecek İthal Malının Değerinin Tesbiti ile
İlgili İşlemler
- b) EŞya Tasnif Listeleri Farklılıklarından Doğan Sorunlar
- c) Konsolosluk Formaliteleri ve Dökümantasyon Sorunları
(menŐe Őahadetnamesi, konsolosluk ücretleri, diğer dökü-
mantasyon gereklilikleri)
- d) Örneklerin İthali İle İlgili Sorunlar
- e) İade Edilen veya Yeniden İhraç Edilen Mallar İçin Önce-
den Alınmış Gümrük Vergilerinin İadesinde Karşılaşılan
Zorluklar
- f) Diğer Gümrük Formaliteleri (giriş kapılarının sınırlandı-
rılması, gümrük işlemlerinin sürencemede bırakılması v.s

C- Standartlar

- a) Sınai Normlar
- b) Sağlık ve Güvenlik Normları
- c) EŞyanın BileŐimine İlişkin Normlar
- d) Ölçü, Marka, Ambalaj Kuralları

D- Özel İthalat Sınırlandırmaları

- a) Miktar Kısıtlamaları ve İthalat Lisansları
- b) Ambargo ve Benzeri Etki Yapan Diğer Yasaklamalar
- c) Satılan Malda veya Arzedilen Hizmette Yerli Malı/İthal Malı Oranlarını Tesbit Eden Mevzuat
- d) Kambiyo Kontrolü
- e) İkili Anlaşmalardan Doğan Ayırımçı Uygulamalar
- f) Malın Kaynağına Göre Yapılan Ayırımçı İşlemler
- g) İhracat Kısıtlamaları
- h) Yerli Fiyatları Düzenlemek ve Ayarlamak Amacıyla Alınan Tedbirler
- ı) Tarife Kotaları

E- Fiyat Mekanizmasına Müdahale Amacıyla Yapılan İthalat Sınırlandırmaları

- a) İthalatta Teminat Uygulamaları
- b) Ek Vergiler, Liman ve İstatistik Resimleri
- c) Tekel Vergileri, Devlet Tarafından Kontrol Edilen Sigorta Tarifeleri, Kullanma Vergileri
- d) Ayırımçı ve Kısıtlayıcı Kredi Uygulamaları
- e) Konsolosluk Harçları
- f) Damga Resmi
- g) Hudutta Vergi Ayarlamaları

F- Diğer İthalat Kısıtlamaları

- a) Reklam ve Ulaştırma Kısıtlamaları
- b) Kısıtlayıcı Ticaret Uygulamaları

KAYNAK: T.C. Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi Daimi Temsilciliği.

GSP ALAN ÜLKELER

<u>Başlıca GSP Alan Ülkeler</u>	<u>Orta Düzeyde GSP Alan Ülkeler</u>	<u>Orta Düzeyde GSP Alan Diğer OECD Üyesi Ülkeler</u>	<u>En Az Düzeyde GSP Alan Ülkeler</u>
Güney Kore	Malezya	İspanya	Hindistan
Tayvan	Romanya	Portekiz	Kuveyt
Hong Kong	Venezuela	Yunanistan	Tanland
Brezilya	Tayland	Türkiye	
Hindistan	Arjantin		
Singapur	İsrail		
Çin	Endonezya		
Yugoslavya	Pakistan		
Meksika	Kolombiya		
Filipinler	Şili		

KAYNAK: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı.